

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет гуманітарних наук
Кафедра історії

Магістерська робота

Освітній ступінь – магістр

На тему: «Тактичний відтинок «Чорний Ліс» Української Повстанської
Армії: структура та діяльність (1945 – 1951)»

Виконав: студент 2-го року навчання

Спеціальності: 032 «Історія та археологія»

Освітньо-наукової програми «Історія»

Бездудний Іван Євгенович

Науковий керівник: Бажан О. Г.

кандидат історичних наук, доцент

Рецензент: Пастушенко Т. В.

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник

Магістерська робота захищена

з оцінкою «_____»

Секретар ЕК _____

«_____» _____ 2021 р.

Київ -2021

**Декларація
академічної доброчесності**

Студента/студентки НаУКМА

Я, Бездудний Іван Євгенович,

студент(ка) 2/4 року навчання факультету гуманітарних наук, спеціальності: 032 «Історія та археологія»

адреса електронної пошти: ivan.bezdudnyy@gmail.com

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна/магістерська робота на тему «Практичний вступник УДЯ «Чернівецька структура»» 912.100.000 (1945-1951) відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених пунктами 3.1.1 -3.1.6 Положення про академічну доброчесність здобувачів НаУКМА від 07.03.2018 року, зі змістом якого ознайомлений /ознайомена;

- підтверджую, що надана мною електронна версія роботи є остаточною і готовою до перевірки;

- згоден/згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності, у будь-який спосіб, у тому числі порівняння змісту роботи та формування звіту подібності за допомогою електронної системи Unicheck.

- даю згоду на архівування моєї роботи в репозитаріях та базах даних університету для порівняння цієї та майбутніх робіт.

24.05.2024

Дата

Підпис

Бездудний І.Є.
П.І.Б. студента

АНОТАЦІЯ

магістерської роботи

Тема: «Тактичний відтинок №22 «Чорний Ліс Української Повстанської Армії: структура та діяльність (1945 – 1951)»

Автор: студент 2-го р.н. освітнього ступеню – магістр, спеціальності 032 «Історія та археологія» освітньо-наукової програми «Історія»

Науковий керівник: Бажан О. Г., кандидат історичних наук, доцент

Захищена: " ____ " _____ 2021 р.

Короткий зміст роботи:

Магістерська робота присвячена актуальній темі, адже в незалежній Україні, особливо, після подій Революції Гідності, існує суспільний запит на подолання радянського та сучасного російського міфологізованого наративу щодо протистояння радянської репресивно-каральної системи та українського націоналістичного підпілля в часи Другої Світової війни та в повоєнні роки. Дослідження функціонування окремих військово-адміністративних одиниць є необхідною складовою для систематизації інформації щодо регіональних особливостей радянсько-українського протистояння 1940 – 1950-х років.

Перший розділ дослідження присвячено висвітленню історичних передумов збройної боротьби між українським національно-визвольним рухом та радянською системою. Встановлено, що в основі конфлікту перебували суттєві ідеологічні протиріччя, які формувалися між населенням західноукраїнських земель/еміграційних кіл та російсько-радянською репресивною системою протягом всієї першої половини ХХ ст.

Другий розділ присвячено дослідженню структурної побудови, чисельності та методів діяльності бійців ТВ «Чорний Ліс» та радянських органів державної безпеки протягом 1945 – 1951 рр. Тактичний відтинок

формувався на основі добровільного приєднання до його лав втікачів з сіл та міст Станіславської області та складався з окремих куренів та сотень. Починаючи з 1947 р., після об'єднання ОУН та УПА в єдину підпільну структуру, в діяльності відтинку суттєву роль починає відігравати референтура СБ. Радянські органи державної безпеки протягом 1945 – 1947 років комплектувалися переважно бійцями з інших регіонів УРСР та СРСР через необхідність оперативного формування обласних відділів та недовіру до місцевих кадрів, численно переважали підпільний рух в окремих районах Станіславської області та мали підтримку державного апарату. У збройній боротьбі користувалися всіма необхідними засобами для знищення повстанського руху, в тому числі, забороненою бактеріологічною зброєю.

Третій розділ присвячений безпосередньому висвітленню збройного протистояння ТВ «Чорний Ліс» та радянських органів державної безпеки на території окремих районів Станіславської області протягом 1945 – 1951 рр. Встановлено причини і наслідки, а також хід проведення «Зимової блокади» 1946 р., визначено особливості та масштаби проведення операції «Захід» в регіоні в жовтні 1947 р. охарактеризовано перебіг ліквідації організованої повстанської мережі протягом 1950 – початку 1951 рр.

У висновках відзначено причини поразки національно-визвольного руху середини ХХ ст. та його значення для подальших етапів українського державотворення.

Ключові слова: український національно-визвольний рух, Тактичний відтинок, радянський режим, структура.

ЗМІСТ

Вступ	2
Розділ 1. Історичні передумови радянсько-українського протистояння в 1945-1951 рр	7
1.1. Початок формування ідеологічних суперечностей.....	7
1.2. Суспільно-політична думка західноукраїнської та еміграційної інтелігенції у міжвоєнний період.....	10
1.3. Західноукраїнські землі в умовах першої радянської окупації 1939-1941 рр.....	15
Розділ 2. Націоналістичне підпілля VS МГБ-МВД СРСР на Станіславщині: чисельність, структура, стратегія	27
2.1. Тактичний відтинок УПА №22 «Чорний Ліс» (Станіславівський): формування, чисельність та структура.....	27
2.2. Структурна побудова, тактика і методи ведення війни Станіславського обласного відділу МВД-МГБ та НКВД УРСР.....	38
Розділ 3. Радянсько-націоналістичне протистояння на території Станіславівської округи ОУН протягом 1945-1951 рр	53
3.1. ТВ «Чорний Ліс» в умовах «Великої блокади» 1946 р.....	53
3.2. Реорганізація територіально-адміністративного поділу ОУН та УПА на території Станіславської області.....	55
3.3. Жовтнева операції «Захід» по депортації родин бійців Тактичного відтинку «Чорний ліс».....	57
Висновки	64
Список використаних джерел та літератури	67

Додатки.....	79
---------------------	-----------

Вступ

Актуальність дослідження. Як нещодавно в одному зі своїх досліджень відзначив керівник секретаріату Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, викладач Києво-Могилянської Академії та Львівської бізнес-школи М. Винницький, наприкінці 2013 – на початку 2014 рр. в Україні в результаті Революції Гідності відбулися одночасно національна, буржуазна та постмодерна революції, які необхідно розглядати через призму перспективи націєтворення. Масове пробудження української ідентичності серед широких кіл населення вперше з середини ХХ ст., а також збройна агресія Російської Федерації на Сході України та в Криму сприяли підвищенню інтересу до історії українських національно-визвольних змагань в контексті успіхів та помилок попередніх етапів державотворення на українських землях. Тому не викликає питань той факт, що за останні 10 років проблема українського визвольного руху 1940 – 1950-х років привернула суттєву увагу дослідників, в тому числі, для розвіювання радянської та сучасної російської міфології щодо тогочасних подій та створення власного, національно та історично обґрунтованого наративу, формування поглядів на Другу світову війну та повоєнні роки з точки зору саме українських інтересів. На мою думку (яка підтверджується значною кількістю наукових досліджень останніх років), ґрунтовний аналіз українського національно-визвольного руху середини ХХ ст. неможливо зробити без комплексного дослідження особливостей створення та функціонування повстанських з'єднань в окремих регіонах. В українській історіографії суттєва увагу приділяється дослідженню діяльності Української Повстанської Армії (далі – УПА) на теренах Волині та Львівської області як своєрідних епіцентрів національно-визвольного руху. В той же час, вкрай мало уваги приділяється вивченню особливостей функціонування українського підпілля Станіславщини (сучасна Івано-Франківська область). Більше того, до сьогоднішнього дня проведено одиниці досліджень, в центрі

висвітлення яких перебувають окремі військово-адміністративні одиниці УПА – Тактичні відтинки (даті – ТВ), Військові округи (далі – ВО) тощо. Отже, можна зробити висновок, що дана тема є актуальною в контексті підвищення інтересу до тематики регіональної історії повстанського руху середини ХХ ст.

Метою дослідження є спроба ґрунтовного висвітлення особливостей створення, функціонування та діяльності ТВ-22 «Чорний Ліс» УПА в контексті боротьби з радянською репресивно-каральною системою на основі аналізу архівних джерел та опублікованих документів і вже наявних наукових здобутків.

Досягнення мети передбачає розкриття наступних **завдань**:

1) Проаналізувати ідеологічні витoki та історичні передумови радянсько-українського протистояння на теренах окремих районів Станіславської області в 1945 – 1951 рр.;

2) З'ясувати організаційно-територіальний поділ УПА та ОУН на території окремих районів Станіславщини;

3) Охарактеризувати умови формування, чисельність та стратегію ведення бойових дій українського повстанського руху та радянської репресивно-каральної системи;

4) Висвітлити основні етапи боротьби відділів ТВ «Чорний Ліс» з Червоною армією на території окремих районів Станіславщини протягом 1945 – 1951 рр.;

Об'єктом дослідження є український національно-визвольний рух 1940 – 1950-х рр. на теренах Станіславщини.

Предметом дослідження є формування та функціонування ТВ-22 «Чорний Ліс», збройний опір радянській репресивно-каральній системі на теренах окремих районів Станіславської області протягом 1945 – 1951 рр.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 1945 – 1951 рр. Нижня межа – весна 1945 р., протягом якої була завершена реорганізація підпілля ОУН на території Станіславської області, отже, створення нових військово-

адміністративних одиниць на території функціонування ТВ «Чорний Ліс». Верхня межа – березень 1951 р., коли фактично припинило функціонування організоване підпілля на території ТВ «Чорний Ліс».

Територіальні рамки дослідження обмежені територією Станіславівського округу ОУН протягом 1945 – 1951 рр., а саме: Галицький, Станіславський, Лисецький, Богородчанський, Жовтневий (Єзупільський), Тисменицький, Тлумацький, Отинійський, Солотвинський, Надвірнянський, Ланчинський та Яремчанський райони Станіславської області УРСР.

Під час написання дослідження були використанні наступні **методи**: логічно-аналітичний (дозволив викласти матеріал у логічній послідовності, зі спробами висвітлити наслідки кожної окремої стадії збройного протистояння), проблемно-хронологічний (забезпечив структурованість дослідження), порівняльно-історичний (протиставлення умов формування та функціонування збройних сил протиборчих сторін, порівняння різних етапів збройного протистояння між собою), статистичний (систематизація, узагальнення та репрезентація кількісної інформації) , аналізу і синтезу інформації з опублікованих та неопублікованих джерел, спроби застосування зовнішньої та внутрішньої критики джерел.

Історіографію дослідження можна групувати за різними критеріями. При написанні даного дослідження було вирішено застосувати комплексний підхід та розділити науковий доробок попередніх дослідників на наступні групи: до першої групи належать загальні праці з історії українського національно-визвольного руху середини ХХ ст., які частково торкаються питань діяльності ТВ «Чорний Ліс». Ця група представлена працями І. Патриляка, А. Кентія, І. Біласа, П. Содоля, П. Мірчука тощо, і дає можливість ознайомитися із історичним контекстом радянсько-українського протистояння у повоєнні роки, загальними тенденціями створення та функціонування збройних формувань УПА на західноукраїнських землях, військово-територіальною структурою повстанського руху тощо. До другої групи можна віднести праці, присвячені дослідженню повстанського руху

саме на Станіславщині, які більш детально висвітлюють події та явища, що пов'язані із діяльністю ТВ «Чорний Ліс». Переважно, це праці місцевих дослідників та краєзнавців із національно-поміркованими поглядами (І. Андрухів, А. Француз, В. Ільницький, Я. Коретчук, Д. Веденєєв тощо), що висвітлюють радянсько-українське протистояння середини ХХ ст. як боротьбу українського народу проти тоталітарного, антидемократичного та антигуманного радянського режиму, із елементами національно-визвольного характеру.

Джерельна база дослідження є достатньо широкою. Для написання праці використовувалися як опубліковані, так й не опубліковані матеріали Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Галузевого державного архіву Служби безпеки України та Державного архіву Івано-Франківської області. На окрему увагу заслуговує цикл публікацій збірників історичних документів «Літопис УПА», що видається з 1973 р. до сьогоднішнього дня (з 1992 р. – на території України). Третій та четвертий томи «основної» серії дають можливість ознайомитися із повстанським журналом «Чорний Ліс», який висвітлював бойовий шлях ТВ протягом 1944 – 1950 рр. У вісімнадцятому та дев'ятнадцятому томах серії представлена документація та спогади, що стосувалися діяльності ВО-4 «Говерла», до складу якої входив ТВ «Чорний Ліс». Починаючи з 1995 р., виходить «Нова серія» видань. У томах з третього до сьомого представлено інформаційні документи ЦК КП(б)У, Станіславського обласного комітету, НКВС-МВС, МДБ-КДБ, в тому числі, протягом 1945 – 1951 рр. Томи 22 та 28 представлені збірками документів та матеріалів Станіславівської округи ОУН, територія функціонування якої й в територіальному, й в часовому просторах співпадала з діяльністю ТВ «Чорний Ліс» (наразі до друку готується том 29, присвячений документам і матеріалам референтури СБ Станіславівської округи). Для написання дослідження так само були використані матеріали книг 5 («"Грім" - полковник УПА Микола Твердохліб. Спогади і матеріали») та 27 («Командири відділів ТВ 22 УПА «Чорний Ліс» серії «Події і люди», що

дозволило сформувати чітке уявлення про командний склад куренів та сотень ТВ «Чорний Ліс». Важливу інформацію про побут, вишкіл та структурну організацію особового складу ТВ надають спогади П. Мельника («Хмари»), командира куренів «Скажені» та «Дзвони». До сьогоднішнього дня найбільший комплекс документів, що стосується українського національно-визвольного руху в Станіславській області представлений у серії «Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ ст.» .

Розділ 1. Історичні передумови радянсько-українського протистояння в 1945 – 1951 рр.

1.1. Початок формування ідеологічних суперечностей

Ідеологічні витoki конфлікту російсько-радянського державного апарату з населенням Західної України беруть свій початок за багато десятиліть до подій та явищ, що становлять предмет даного дослідження. Ще 1869 року побачив світ історико-філософський твір М. Я. Данилевського «Росія та Європа». Відповідно до думки автора, Росія та «русские» є ваговою складовою унікального слов'янського культурно-історичного простору, який своєю духовністю та терпимістю суттєво вирізняється на фоні «насильственного германо-романско-европейского мира», що створює передумови для боротьби за власне існування та збереження¹. Метою цього протистояння є створення Всеслов'янського союзу у вигляді федерації народів на чолі з Росією, а російська мова мала стати спільною для всіх учасників союзу. Причому, Східна Галичина в поглядах Данилевського мала бути безпосередньо частиною Російської імперії². Не зважаючи на критику у російській науковій спільноті істориків кінця XIX ст. (яка була спрямована більше на методологію написання праці та історіографію, ніж на змістовну частину), «Росія та Європа» поєднала в собі погляди М. Погодіна, К. Аксакова, О. Герцена та ін. представників російської історико-філософської думки щодо особливого місця слов'янства у світовій системі координат та домінуючого положення Росії серед інших слов'янських народів зокрема.

Для генези української суспільно-політичної думки період кінця XIX – початку XX ст. так само багато в чому був визначальним. Праці Ю. Бачинського та В. Липинського закріпили в науковому та публічному просторі усвідомлення необхідності, як мінімум, національного

¹ Данилевський М. Я. Восточный вопрос // Данилевський М. Я. Россия и Европа. URL: <http://vehi.net/danilevsky/rossiya/12.html> (дата звернення: 15.04.2021)

² Хорошева А. В. Творчество Н. Я. Данилевского в общественной мысли пореформенной России: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. URL: <http://www.hist.msu.ru/Science/Disser/Horosheva.pdf> (дата звернення 16.04.2021)

самоврядування на українських землях (кінцева мета – незалежність) для подальшого економічного та культурного розвитку українського народу. При цьому, М. Міхновський у власних міркуваннях пішов ще далі: у своїх «Заповіддях...» він закликав до збройної боротьби українського народу проти всіх окупаційних сил («москалі, ляхи, угри, румуни та жиди»), до взаємодопомоги та взаємного шанування один одного задля спільної мети – проголошення єдиної, самостійної держави «від Карпат аж до Кавказу»³. За подібні радикальні погляди Міхновський, як і Данилевський, зазнав суттєвої критики з боку більш ліберальних кіл національного інтелігентного середовища, проте його доробки стануть фундаментом для подальшого формування ідеології українського націоналізму.

Сприятливі геополітичні умови для спроби втілення концепції російського панславізму створила Перша світова війна. Для російської влади захоплення карпатського регіону (та, відповідно, використання його природних ресурсів) було лише проміжною ланкою для подальшого здійснення походу на Балкани та до Середземного моря⁴. В результаті Галицької битви наприкінці серпня – на початку вересня 1914 року Східна Галичина була захоплена російськими військами, на території якої було проголошено створення Галицько-Буковинського генерал-губернаторства на чолі із графом О. Бобринським.

Російська адміністрація майже одразу взялася за ухвалення ряду постанов та розпоряджень: австрійські чиновники замінювалися росіянами, відбувалося впровадження російського законодавства та судової системи, створення мережі російських навчальних закладів та матеріальні заохочення «тем заведующим учебными заведениями, которые введут преподавание русской истории, географии, литературы ... и сумеют достигнуть хороших

³ Десять заповідей УНП. URL: http://nbuviap.gov.ua/asambleya/10zap_unp_%201904.php (дата звернення: 16.04.2021)

⁴ Говард М. Війна в європейській історії. Київ: Мегатайп, 2000. С. 129—130

результатов»⁵. Поступово закривають українські видавництва, книгарні, бібліотеки, офіційно забороняється діяльність «Просвіти», українських політичних партій, спортивних та молодіжних організацій. Розгортаються репресії проти українських політичних та громадських діячів, хвилі яких зачепили й греко-католицьке духовенство, що відіграло вагомий роль у суспільно-політичному житті регіону (в тому числі, 19 вересня 1914 р. заарештовано і депортовано митрополита Української греко-католицької церкви А. Шептицького). Своє місце мали й прояви антисемітизму⁶.

Одразу після початку Першої світової війни представники західноукраїнської інтелігенції та емігранти з Наддніпрянщини (що ініціювали заснування Союзу визволення України (далі – СВУ) – безпартійної політичної репрезентації інтересів українського народу в Росії) виступили з солідарною позицією підтримки Австро-Угорщини у війні з Російською імперією. У відозві «До українського народу в Росії» один із лідерів СВУ Д. Донцов закликав скинути з себе «кляте московське ярмо», акцентуючи увагу на тому, що незалежна Україна постане тільки після того, «як буде побита та згине Росія»⁷. В цей же час представники Головної Української Ради брали активну участь у формуванні українських військових підрозділів, що в серпні 1914 року були об'єднані в окремий легіон Українських січових стрільців у складі австро-угорської армії на чолі із колишнім директором Рогатинської приватної української гімназії, поручником запасу М. Галушинським⁸. Протягом 1914-1916 років у протистоянні з російською армією легіон зарекомендував себе як відмінно дисципліноване військове з'єднання, яке в роки Української національно-демократичної революції стане основою для формування своєрідного

⁵ Бахтурина А. Ю. Политика Российской империи в Восточной Галиции в годы Первой мировой войны. Москва: АЙРО-XX, 2000. С. 91—92

⁶ Литвин М. Від війни до ... війни // Проект «Україна». Галичина та Волинь у складі міжвоєнної Польщі / В. Вісин та інші. Харків: «Фоліо», 2017. С. 4—6

⁷ Патер І. Союз визволення України: проблеми державності і соборності / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2000. С. 73—75

⁸ Литвин М. Історія галицького стрілецтва. Львів: Каменярь, 1991. С. 13—14

«прообразу» УПА на західноукраїнських землях, першої національно і, Української Галицької, армії.

Незважаючи на відступ Росії зі Львова навесні 1915 року та невдалі спроби відновити свій контроль над всім тереном Східної Галичини влітку 1916 року, російська репресивна політика в світобаченні населення Західної України сформувала своєрідний образ «русского оккупанта», який не рахується з регіональними етнічними цінностями та заперечує права українського народу на власне політичне та/або культурне самовизначення. Більше того, значна частина сучасних дослідників наголошує, що саме Перша світова війна сприяла початку трансформації українського етносу в націю, внесла суттєві зміни у традиційне життя селянства шляхом масової мобілізації до поліетнічних збройних формувань, що, в свою чергу, сприяло піднесенню національної самосвідомості та консолідації⁹. В той же час, Східна Галичина стала своєрідним «суцільним, організованим політичним середовищем», яке залишилося байдужим до більшовицької пропаганди та протягом 1920-1930-х рр. стала ідеологічним центром боротьби за соборність та самостійність українських земель¹⁰.

1.2. Суспільно-політична ситуація на західноукраїнських землях у міжвоєнний період

Поразка національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. змусили український визвольний рух змінити методи боротьби за українську незалежність. Центром цієї боротьби, з огляду на встановлення жорстокого тоталітарного режиму у СРСР, стає Східна Галичина, на теренах якої всередині українського національного руху виділяються дві основні візії. Репрезентантом першої з 1925 року стає Українське національно-

⁹ Грабовський С. Нація і зброя: український вимір I світової війни. URL: http://www.ji.lviv.ua/n75_texts/Naciya_i_zbroya_ukrainskyj_vymir.htm (дата звернення 21.04.2021)

¹⁰ Лисяк-Рудницький С. Вклад Галичини в українські визвольні змагання // Лисяк-Рудницький С. Історичні есе: в 2-х томах / Інститут державного управління та місцевого самоврядування при Кабінеті Міністрів України. Київ: «Основи, 1994. Т.2. С.58

демократичне об'єднання (далі – УНДО), представники якого намагалися діяти в рамках польського законодавства та відмовляючись від силових методів боротьби, що проявилось у так званій політиці «нормалізації» 1935-1938 рр., яка передбачала відмову УНДО від антипольської пропаганди і антиурядових акцій в обмін на збільшення представництва у сеймі та певні поступки національно-культурного характеру (двомовність написів в громадах та гмінах, запровадження класів з українською мовою навчання в Тернополі та Станіславові, створення кафедри української мови у Львівському університеті тощо)¹¹. Проте непорозуміння в аграрних відносинах, а також систематичне не виконання з боку польського уряду істотних вимог українського народу призвели до того, що 5 січня 1938 р. на V з'їзді УНДО голова партії В. Мудрий зазначив, що після 1935 р. у взаємовідносинах між українцями та польською владою «насталася не нормалізація життя на наших землях ..., лиш навпаки – повне відсунення українського народу ... від впливу на власне зорганізоване життя на власній території»¹².

Зневіра у можливості досягнення незалежності українського народу законними методами підштовхувало молодь до пошуку альтернативних, більш радикальних, способів протистояння окупаційним режимам. Все більшої прихильності набуває ще сформована Міхновським та закріплена Донцовим ідеологія націоналізму, на основі якої протягом 1920-х років формуються окремі молодіжні організації як на західноукраїнських землях (Союз української націоналістичної молоді), так й в еміграції (Легія Українських Націоналістів (далі – ЛУН), Група Української Національної Молоді (далі – ГУНМ), Союз Українських Націоналістів (далі - СУН). Серед закордонних організацій зберігалися розбіжності в ідеології та способах боротьби. Так, керівництво Групи Української Національної Молоді наголошувало на необхідності використання будь-яких методів та способів

¹¹ Проект «Україна». Галичина та Волинь у складі міжвоєнної Польщі... С.92—93

¹² Там само. С. 98

опору проти всіх окупаційних режимів, адже український народ перебував у стані боротьби «на життя або смерть, а в такій боротьбі ніколи не вибирається засобів...»¹³. Іншої думки притримувався професор права Українського вільного університету, один із засновників Українського Республікансько-демократичного клубу у Празі А. Яковлів. Будучи представником «радикальних демократів» в еміграції (як назве його пізніше О. Кентій¹⁴), він зазначав, що оголошення і ведення війни одночасно з усіма державами-окупантами «не може бути ні в інтересах реальної політики, ні практично здійснено»¹⁵. До того ж, дискусійним залишалося питання залучення під гаслами націоналізму до боротьби представників різних ідеологічних течій: в той час, як представники ГУНМ заперечували будь-яку ймовірність співпраці із соціалістами через неможливість синтезу інтернаціоналізму та ідеї національної єдності, керівництво ЛУН ставило за мету заради боротьби «об'єднання всіх націоналістів від монархістів-гетьманців до соціалістів»¹⁶.

Не зважаючи на внутрішні протиріччя, в контексті загального несприйняття українськими еміграційними колами концепції польського прометеїзму, постала необхідність консолідації українських націоналістичних сил в єдину революційно-визвольну організацію та розробка спільної ідеологічної платформи. З цією метою, за ініціативи Проводу українських націоналістів (далі – ПУН) на чолі з Є. Коновальцем наприкінці січня – на початку лютого 1929 року у Відні був проведений I Конгрес українських націоналістів. Окрім безпосередньо членів вище зазначених молодіжних організацій серед учасників та гостей конгресу спостерігаємо членів Української військової організації, колишніх бійців

¹³ Мірчук П. Нарис історії ОУН / ред. С. Ленківського. Мюнхен-Лондон-Нью-Йорк: Українське видавництво, 1968. Т. 1: 1920-1939. С. 65

¹⁴ Кентій А. Нариси історії Організації Українських Націоналістів (1929 – 1941 pp.). Київ: Інститут історії України НАН України, 1998. С. 4

¹⁵ Яковлів А. Історичні традиції української державності. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=9594> (дата звернення: 27. 04. 2021)

¹⁶ Позиція ГУНМ: див. Мірчук П. Нарис історії ОУН... С. 66; позиція ЛУН: див. Кентій А. Нариси історії Організації Українських Націоналістів... С. 5

Армії УНР, члена УНДО (К. Рудницький) та представника від українців Кубані (К. Плохій)¹⁷.

І тут може виникнути логічне запитання необхідності присутності представника політичної сили, яку в націоналістичних колах сприймали «угодівською» через співпрацю з польськими урядовими колами, до того ж, не поділяючої «практичних», більш радикальних, методів боротьби за проголошення української незалежності. Відповідь на цю дилему знаходимо у виступах Є. Коновальця та Постанові Великого Збору Організації українських націоналістів (далі – ОУН), яка підсумувала роботу I Конгресу українських націоналістів, окреслила подальші напрямки діяльності ОУН та визначила головні аспекти майбутньої розбудови української державності. Так, голова Української Військової Організації (далі – УВО) відзначав, що через суттєвий супротив відновленню національної держави на всіх теренах проживання українського народу з боку радянського та польського окупаційних режимів задля реалізації мети необхідна консолідація всієї української нації, незалежно від політичних поглядів і переконань¹⁸. Відповідно до пункту 16 Загальних означень Постанови від 2 лютого 1929 року, одними з найважливіших засад формування та існування майбутньої ОУН було «всеукраїнство» та «надпартійність»¹⁹. Отже, з боку українських націоналістичних сил декларувалася готовність співпрацювати з усіма проукраїнськими силами в контексті майбутньої національно-визвольної боротьби. За цими ж принципами протягом Другої світової війни та в повоєнні роки відбувалася комплектація війська УПА, що дозволило залучити до лав збройної боротьби представників понад 20-и національностей на основі ідеї звільнення народів Європи від нацистської та

¹⁷ Мірчук П. Нарис історії ОУН... С. 88

¹⁸ Там само. С. 92

¹⁹ Постанови Великого збору Організації Українських Націоналістів (28 січня – 2 лютого 1929). URL: http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1929.kongres_oun.php

комуністичної ідеології²⁰. Проте, не зважаючи на всі спроби, як керівництво УНДО, так й представники Української соціал-радикальної партії, у більшості своєму, залишилися байдужими до закликів єднання на основі спільної української платформи.

Під час Конгресу було затверджено адміністративно-територіальний поділ ОУН як за кордоном, так й на західноукраїнських землях, де було задекларовано створення шістьох округ – Львівської, Стрийської, Волинської, Перемишльської, Тернопільської та безпосередньо Станиславської. Передбачався подальший поділ округ на повіти, а повіти – на райони та надрайони. За основу для поділу земель брався тодішній адміністративно-територіальний устрій Польської Республіки²¹. Таким чином, на початок 1929 року на території майбутнього військового функціонування Тактичного відтинку УПА «Чорний Ліс» (далі – ТВ «Чорний Ліс») передбачалося створення Станиславського, Надвірнянського, Тлумацького та Богородчанського повітів ОУН.

Також в процесі обговорення основних напрямків діяльності ОУН постало питання необхідності формування національних збройних сил. Позиція Організації була чіткою: тільки після повного звільнення українських земель від окупаційних режимів постає реальна можливість подальшого розвитку української нації, частково повторюючи тези представника галицької інтелігенції кінця ХІХ століття Ю. Бачинського. Враховуючи неможливість досягнення мети шляхом «реальної», компромісної політики, відзначалася необхідність побудови єдиної, регулярної, національної армії на основі загальної військової повинності²². Проте поставала необхідність підготовки кадрів. З цією метою на західноукраїнських землях з початку 1930-х років спостерігається

²⁰ Детальніше див. Стецишин О. Бандерівський інтернаціонал. Грузини, росіяни, євреї.../ Центр Дослідження визвольного руху. Львів: Часопис, 2015. 328 с.

²¹ Кентій А. Збройний чин українських націоналістів. 1920 – 1956. Історико-архівні нариси. Київ, 2005. Т. 1: Від Української військової організації до Організації Українських Націоналістів. 1920-1942. С.82

²² Мірчук П. Нарис історії ОУН... С. 94

мілітаризація ОУН. На кожному адміністративно-територіальному рівні запроваджується посада референта військового вишколу, до обов'язків якого входила організація як теоретичної роботи (через проведення теоретико-ідеологічних курсів), так і практичної (щорічні військові курси тривалістю два тижні в природних умовах). Заохочувався й вступ українців до лав окупаційних та інших армій для отримання необхідних військових знань та вмінь для майбутнього застосування вже у лавах сформованої української армії. Таким чином передбачалася реалізація популярної серед націоналістично налаштованої молоді ідеї «перманентної революції»²³.

Отже, можна впевнено стверджувати, що в українському націоналістичному ідеологічному просторі 1920-1930-і роки сприймалися сучасниками як проміжна ланка між двома етапами національно-визвольних змагань – Української революції 1917-1921 років з одного боку (під час якої остаточно постала необхідність розбудови власної незалежної держави) та майбутньої війни «на життя і смерть» проти всіх окупаційних режимів без повторення помилок минулого протистояння.

1.3. Західноукраїнські землі в умовах першої більшовицької окупації 1939 – 1941 рр.

Напередодні Другої світової війни «українське питання» знову стало наріжним камінням геополітичної ситуації у Східній Європі. 1 лютого 1939 року у Лондоні під час засідання Близько- і Середньосхідного товариства із доповіддю про Україну виступив британський журналіст та дослідник історії Східної Європи Л. Ланселот. У своєму виступі він неодноразово зосереджував увагу на історичній обґрунтованості боротьби українського народу за власну державу в умовах тривалих та регулярних спроб асиміляції і колоніального використання українських земель з боку Російської держави, що тривали до сучасних автору днів. У своїх висновках Л. Ланселот наголошував, що український народ «за давнім правом належить до родини

²³ Проект «Україна». Галичина та Волинь у складі міжвоєнної Польщі... С. 136—142

європейських націй» і що «від вирішення української проблеми буде залежати доля Європи», відзначаючи необхідність для Великобританії підтримати прагнення українців у розбудові власної незалежної держави²⁴.

Лідер нацистської Німеччини А. Гітлер намагався здійснювати тиск на польський уряд задля реалізації своїх територіальних та економічних зазіхань, маніпулюючи потенційною підтримкою безпосереднього розширення Польщі до Дніпра та Чорного моря або реалізації концепції «прометеїзму», яка передбачала, в тому числі, створення «ручних» пропольських державних утворень у Східній Європі для формування спільного антирадянського фронту. З цієї ж позиції Гітлер намагався впливати й на керівництво Радянського Союзу. Існування Карпатської України в Закарпатті було ледь не головним камінням спотикання у взаємовідносинах Гітлера та Сталіна (який не відкидав можливість приєднання УРСР до складу Карпатської України за сприяння німців). Як результат – захоплення Угорщиною Закарпаття в березні 1939 року за підтримки Берліна²⁵.

23 серпня 1939 року у Москві укладається радянсько-німецька угода про ненапад терміном на 10 років, що увійшла в історію як «Пакт Молотова-Ріббентропа». Загальновідомим є факт наявності секретного протоколу, який додатково встановлював розмежування сфер інтересів СРСР та Німеччини у Східній Європі. Відповідно до нього, Станіславщина (разом зі всією Східної Галичиною, Волинню, Північною Буковиною та Південною Бессарабією) потрапляла до радянської зони впливу. Таким чином, Гітлер досягнув участі СРСР у майбутній війні проти Польщі та гарантував нейтралітет радянської влади у конфлікті з Великобританією та Францією, що стало безпосередньою

²⁴ Ланселот Л. Доповідь про Україну у Близько- і Середньосхідному товаристві у Лондоні (1 лютого 1939 р.). URL: [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1939\(02\)01.lanselot...php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1939(02)01.lanselot...php) (дата звернення: 01.05.2021)

²⁵ Патриляк І. «Українське питання» напередодні Другої світової війни. URL: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2013/08/28/135252/> (дата звернення: 01.05.2021)

передумовою до початку Другої світової війни²⁶.

Протягом 1939-1945 років Східна Галичина пережила 3 стадії окупації (німецька та двічі – радянська), кожна з яких вирізнялася особливою жорстокістю у вирішенні національного питання у порівнянні із Західною Європою. Спроби впровадження тоталітарних режимів супроводжувалися розпалюванням міжетнічної ворожнечі та проведенням репресій, які, в свою чергу, ставили на порядок денний для місцевих народів необхідність збереження своєї національної ідентичності та актуалізацію ідеї проголошення власної держави для значно ширших кіл населення (чого не спостерігалось протягом 1920-1930-х років).

17 вересня 1939 року радянські війська розпочали вторгнення на територію Польщі силами Українського та Білоруського фронтів. Щодо питання чисельності військ та кількісних показників озброєння єдина думка в історіографії відсутня. Так, І. Андрухів у своєму дослідженні вказує наступні цифри: 67 стрілецьких і кавалерійських дивізій, 18 танкових бригад та 11 артилерійських полків загальною чисельністю близько 1 млн 600 тис. осіб, близько 4 тис. танків, понад 5.5 тис. гармат та 2 тис. літаків²⁷. Проте варто відзначити, що автор, роблячи посилання на джерело інформації, відзначає статтю О. Лисенко «Друга світова війна як предмет наукових досліджень та феномен історичної пам'яті» за 2004 р., яка взагалі позбавлена будь-яких статистичних даних щодо чисельності радянських, польських та/або німецьких військ станом на вересень 1939 р., отже, достовірність вказаних даних викликає великі сумніви. В свою чергу, В. Гриневич у своїй статті наголошує, що радянсько-польський кордон вночі 17 вересня перетнуло 60 стрілецьких та 13 кавалерійських дивізій, а також 18 танкових бригад загальною чисельністю 617 588 чоловік, маючи на озброєнні 4954 гармат і

²⁶Пакт Молотова-Ріббентропа. URL: https://rus.lb.ua/world/2019/06/01/428471_sovetskie_originali_pakta.html (дата звернення: 02.05.2021).

²⁷ Андрухів І. Правда історії. Станіславщина в умовах терору та репресій: 1939 – 1959 роки, історико-правовий аспект. Документи і матеріали / І. Андрухів, А. Француз. Івано-Франківськ: Нова зоря, 2008. С. 13

мінометів, 4733 танки, 3298 літаків, зазначаючи, що на початок жовтня дані показники суттєво зросли²⁸. В якості джерела інформації автор посилається на працю російського історика М. Мельтюхова «Упущеный шанс Сталина. Советский Союз и борьба за Европу: 1939-1941», яка, в свою чергу, написана на основі матеріалів Російського державного воєнного архіву.

Одразу варто розібратися із топонімічними складностями та неузгодженостями, які можуть виникати на сторінках цього дослідження через об'єктивні обставини. Сучасне місто Івано-Франківськ в різні періоди своєї історії, як і значна частина українських міст взагалі, мало декілька назв внаслідок панування на теренах Східної Галичини різних держав. Протягом 1662 – 1772 рр., перебуваючи у складі Речі Посполитої, місто мала назву «Станіслав» на честь польського воєводи Станіслава Потоцького. Проте регулярне застосування польського суфіксу «ów» по відношенню до географічних назв надало місту ще одне, «побутове», найменування – «Stanisławów», або «Станіславів» (відповідно до правил перекладу польських ергонімів українською мовою). Після включення Східної Галичини до складу Австрійської імперії і до 1918 року місто з невеликими граматичними змінами зберігало свою автентичну назву («Stanislau»). Відновлення польської держави та, відповідно, польської влади в регіоні у листопаді 1918 року сприяло офіційному закріпленню назви «Станіславів» (про це свідчить тодішні українські періодичні видання «Діло» та «Українське слово»)²⁹.

Після окупації західноукраїнських земель радянськими військами виходить Указ Президії Верховної Ради СРСР №32/30 від 27 листопада 1939 року, який ліквідував Станіславівське воєводство та заснував Станіславську область, що складалася з Станіславського, Долинського, Калуського, Рогатинського, Надвірнянського, Городенківського, Косівського,

²⁸ Гриневич В. А. Червона армія у війнах і військових конфліктах 1939 – 1940 рр.: військово-політичні, ідеологічні та соціально-психологічні аспекти. *Проблеми історії України: факти, судження, пошук: міжвід. зб. наук пр.*, 2003. №10. С. 342—343

²⁹ Корнієнко А. Івано-Франківськ, Станіслав чи Станіславів? URL: <https://firtka.if.ua/blog/view/ivanofrankivsk-stanislaw-ci-stanislawiv74404> (дата звернення: 02.05.2021)

Снятинського, Тлумацького та Коломийського повітів³⁰. А вже 17 січня 1940 року Указом Президії Верховної Ради УРСР «Про утворення районів в складі Волинської, Дрогобицької, Львівської, Рівненської, Станіславської і Тернопільської областей УРСР» було запроваджено новий адміністративно-територіальний устрій Станіславської області: замість колишніх десяти повітів запроваджено 36 районів, а волосні комітети реформовано у міські та сільські ради³¹. Таким чином, колишній Станіславський повіт було поділено на Галицький, Жовтневий (Єзупільський), Станіславський, Лисецький та Богородчанський райони; Надвірнянський повіт було розділено на Делятинський, Ланчинський, Надвірнянський, Солотвинський та Яремчанський райони; Тлумацький повіт тепер представляв собою Отинійський, Тлумацький та Тисменицький райони. Вище зазначені адміністративно-територіальні одиниці складатимуть територію функціонування майбутнього ТВ-22 «Чорний Ліс», а з початку 1945 року – Станіславівської округи ОУН.

Проте у документах українського національно-визвольного руху часів Другої світової війни та в повоєнні роки регулярно зустрічаємо топоніми «Станіславів», «Станіславівська округа», «Станіславівський Тактичний відтинок», незважаючи на офіційну назву міста «Станіслав». Однозначно пояснити ці розбіжності достатньо складно, проте можна зробити припущення, що представники українського повстанського руху (що значною мірою народилися саме в часи польського панування в регіоні) просто не сприймали нову назву, яку вважали нав'язаною черговою окупаційною владою.

Повертаючись безпосередньо до висвітлення початку радянської окупації Станіславщини, варто зосередити увагу на мотивах Москви та

³⁰ «Про створення Львівської, Дрогобицької Волинської, Станіславської Тернопільської і Рівненської областей в складі УРСР». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32-01#Text> (дата звернення: 03.05.2021)

³¹ Українська РСР: адміністративно-територіальний поділ на 1 січня 1946 р. / Інформаційно-статистичний відділ при секретаріаті Президії Верховної Ради Української РСР. Київ: Українське видавництво політичної літератури, 1947. С. 496

спробах обґрунтування і своєрідного виправдання вторгнення на територію західноукраїнських земель. Відповідно до офіційної позиції Кремля, вступ Червоної армії на західноукраїнські та західнобілоруські землі був викликаний необхідністю захисту життів та майна «братских народів» від потенційної німецької агресії в умовах ліквідації польської держави. Подібні тези зустрічаються і у Ноті уряду СРСР, що була вручена польському послу у Москві і розіслана дипломатичним представникам 24-х держав, і у зверненні по радіо В. Молотова до мешканців Радянського Союзу 17 вересня 1939 року³². Проте якщо дивитися на геополітичну ситуацію, що склалася на кінець вересня 1939 року, з точки зору радянської позиції, залишається незрозумілим та суперечливим факт відмови СРСР від окремих регіонів, що були населені переважно українцями (Холмщина, частини Підляштя, Полісся, Посяння, Лемківщини та Белзщини) відповідно до угоди «Про дружбу та кордон між СРСР та Німеччиною» від 28 вересня 1939 року та, в той же час, перебування у зоні «радянського впливу» Литви, Латвії та Естонії, народам яких складно приписати слов'янське походження. Наявні твердження, а також дії «советів» в перші місяці після окупації, свідчать про загарбницький характер територіальних приєднань Радянського Союзу восени 1939 року, які викликали опір серед місцевого населення.

Протягом осені 1939 року одним з найвагоміших питань для радянської влади було формування репресивно-каральної системи на приєднаних територіях. Ще 8 вересня 1939 року виходить наказ НКВС СРСР №001064, відповідно до якого передбачалося створення у Київському військовому окрузі п'яти спеціальних оперативно-чекістських груп з числа працівників НКВС та прикордонних військ. За задумом Кремля, ці групи мали потрапити на територію Західної України разом із наступаючими частинами Червоної армії і стати фундаментом для формування обласних

³² Оглашению подлежит : СССР – Германия. 1939–1941: Документы и материалы / сост. Ю. Фельштинский. Москва: Терра – Книжный клуб, 2004. С. 79—82

відділів НКВС³³. Таким чином, 22 вересня 1939 року до Станиславова прибуває група на чолі із М. Петровим чисельністю 382 бійця. Протягом дня був встановлений контроль над будівлями зв'язку, банками, а до 24 вересня взято на облік всі матеріальні цінності міста³⁴. З усіх міських установ та організацій була вилучена офіційна документація та архівні матеріали, які з грудня 1939 року зберігалися у новостворених Станіславському обласному історичному архіві та архівному відділі НКВС Станіславської області³⁵.

Серед завдань, які ставила перед оперативно-чекістськими групами директива №720 від 15 вересня 1939 року, в тому числі, було захоплення приміщень в'язниць, розбудова нової тюремної адміністрації та проведення арештів «контрреволюційних елементів» (перш за все, мова стосувалася представників поміщицького стану, буржуазії, інтелігенції та органів державної безпеки ліквідованої польської адміністрації). Таким чином, до 27 жовтня на території Станіславського, Надвірнянського та Тлумацького повітів було заарештовано 946 осіб, з яких 551 – представники польської поліції, 55 поміщиків та представників місцевої буржуазії, 26 жандармів. Інші 314 заарештованих відносили до членів українських політичних партій та організацій³⁶.

Починаючи з 4 жовтня 1939 року, в західноукраїнських областях формується усталена і стандартизована структура НКВС. На базі розформованих оперативно-чекістських груп спочатку запроваджуються обласні апарати органів державної безпеки, що підпорядковувалися оперативному штабу НКВС в регіоні, який розташовувався у Львові. А вже 6 листопада виходить наказ Народного комісара внутрішніх справ СРСР №001359 «Об организации органов НКВД Западной Украины», відповідно до

³³ Баран В. Діяльність органів НКВС на Волині і в Східній Галичині: вересень – грудень 1939 р. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, 2017. №29. С. 175—176

³⁴ Андрухів І. Правда історії. Станіславщина в умовах терору та репресій... С. 17

³⁵ Архівні установи України: Довідник / Держкомархів України; Редкол.: Г. В. Боряк та ін. Київ, 2005. Т. 1: Державні архіви. С. 285

³⁶ Галузевий державний архів України, м. Київ (ГДА СБУ). Ф. 16. Оп. 3. Спр. 33. Арк. 58

якого у Станіславові створюється обласний відділ НКВС на чолі із С. Савченко, якому, в свою чергу, підпорядковувалися Богородчанський, Галицький, Городенківський, Долинський, Жидачівський, Коломийський, Калуський, Косівський, Надвірнянський, Рогатинський, Стрийський, Снятинський, Сколеський та Тлумацький повітові відділи³⁷. Ця система зазнала змін після реформування адміністративно-територіального устрою області у січні 1940 р., коли замість повітових запроваджувалися районні та міські відділи.

Окрім безпосередньо арештів одним з різновидів радянської політики протягом 1939-1941 рр. були акції депортації місцевого населення, що відбувалися п'ятьма (в деяких дослідженнях – шістьма) хвилями. Наразі встановити реальну кількість примусово виселених з території як Станіславської області в цілому, так й окремих районів зокрема не представляється можливим через відсутність інформації у радянських офіційних джерелах. Проте можна провести приблизні розрахунки демографічних втрат від дій радянської влади протягом даного періоду: згідно перепису населення Польської республіки від 9 грудня 1931 року, на території Станіславівського воєводства мешкало 1 480 285 осіб (з них у Станіславівському повіті – 198 359 осіб, у Надвірнянському – 140 702 особи, у Тлумацькому – 116 028 осіб). Приріст населення з моменту перепису 1921 року – 217 957 осіб, отже, середній щорічний показник зростання чисельності населення регіону складав 27 244 особи³⁸. Таким чином, на середину 1939 року, враховуючи відсутність стихійних лих, голоду та епідемій, що могли суттєво вплинути на демографічну ситуацію, населення Станіславщини мало орієнтовно складати близько 1 685 000 осіб. Відповідно до архівних матеріалів, на початок 1941 року на території Станіславської області

³⁷ Радянські органи державної безпеки у 1939 – червні 1941 рр. Документи ГДА СБУ / ред. кол.: Г. Боряк, В. Даниленко та ін. Київ: видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. С. 73, 75

³⁸ Drugi powszechny spis ludności z dn. 9. XII. 1931 r. – województwo Stanisławowskie. URL: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/78/Woj.stanis%C5%82awowskie-Polska_spis_powszechny_1931.pdf (дата відвідування: 12. 05. 2021)

мешкало 1 462 300 осіб³⁹. Отже, за приблизними підрахунками, протягом вересня 1939 – грудня 1940 років прямі демографічні втрати (депортації, розстріли) області склали понад 220 тис. осіб.

В контексті масових репресій варто згадати ситуацію із ув'язненими у радянських в'язницях. Так, на червень 1941 року в Станіславській області нараховувалося 3 заклади виконання покарань, що були сумарно розраховані на 772 в'язня (зокрема, один із подібних закладів розташовувався у Станіславі і був розрахований на 472 особи)⁴⁰. Проте, виходячи з доповідних записок начальника тюремного управління НКВС УРСР Філіпова, кількість ув'язнених суттєво перевищувала встановлену норму: на 5 липня 1941 року з трьох в'язниць евакуйовано 1376 в'язнів, у станіславській в'язниці залишилося ще 647 осіб, а «остальные заключенные расстреляны и освобождены»⁴¹. Враховуючи той факт, що на 24 червня 1941 року у в'язницях Станіславської області перебувало 3450 осіб (з них 2914 – у Станіславі), а милість представників органів репресивно-каральної системи здається малоімовірною, при відступі радянських військ із області було ліквідовано понад 1400 осіб (що орієнтовно збігається зі спогадами очевидців тих подій)⁴².

Суттєвих змін зазнало й культурно-освітнє життя західноукраїнських земель. Забороняється діяльність всіх українських партій, громадських, кооперативних товариств, що існували в регіоні (в тому числі, «Просвіта», «Сокол», «Пласт», «Січ», «Союз українок» тощо). Закрито українські музеї, проведено арешт представників музейної справи (наприклад, заарештовано директора та завідувача історичного відділу Станіславського історико-

³⁹ Сорока Ю. Населення Західної України у 1939 – 1941: депортації, заслання, вислання. *Етнічна історія народів Європи*, 2001. №12. С. 18

⁴⁰ Савчин Г. Система виконання покарань у західних областях України в період 1944 – 1953 рр. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016. С. 66

⁴¹ Докладная записка «Об эвакуации тюрем западных областей СССР» // Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917 – 1953 рр.: суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: у 2-х кн. Київ: Либідь – Військо Запорізьке, 1994. Кн. 2. С. 243—244

⁴² Сводка о ходе эвакуации заключенных из тюрем УССР (по состоянию на 19 августа 1941 г.) // Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917 – 1953 рр... С. 265

краєзнавчого музею Купченка та Скаліша відповідно)⁴³. Постанова Ради Народних Комісарів (далі – РНК) УРСР від 4 березня 1940 р. встановлювала радянську модель в системі початкової та середньої освіти, в тому числі, передбачалося запровадити обов’язкове вивчення російської мови в школах з українською мовою навчання та організація курсів з ідеологічно-професійної підготовки викладачів⁴⁴. Разом з тим, заборонялися уроки релігії та діяльність релігійно-просвітницьких товариств. Як й у 1914 р., розпочалися переслідування, арешти та депортації греко-католицького духовенства, внаслідок чого до червня 1941 р. суттєво скоротилася чисельність монастирів та кількість чернецтва⁴⁵.

Протягом липня – серпня 1941 року в Станіславській області був встановлений німецький нацистський режим, що поклато край другої радянської окупації Західної України. Не зважаючи на задекларовані ідеологічні, суспільно-політичні, економічні, культурно-освітні та релігійні відмінності між Російською імперією та Радянським Союзом, політика обох режимів стосовно західноукраїнських земель (і Станіславщини зокрема) ґрунтувалася на ідеях російського «панславізму», який ще в 1914, ще в роки Другої світової війни у своїй реалізації зіштовхнувся із значним супротивом населення Східної Галичини як національно свідомої спільноти, у світобаченні якої внаслідок активної пропагандистської діяльності націоналістичних кіл та посилення польської етнокультурної, соціально-економічної та політичної присутності сформувалося чітке усвідомлення необхідності, як зазначав М. Литвин, «державно-соборного самовизначення»⁴⁶. Арешт лідерів ОУН-Б (бандерівців) та невизнання німецькою адміністрацією Акту відновлення незалежності України 30 червня

⁴³ Андрухів І. Правда історії. Станіславщина в умовах терору та репресій... С. 49

⁴⁴ «Про реорганізацію початкових і середніх шкіл на території західних областей України». URL: <https://uahistory.co/book/xrestomatia/612.html> (дата відвідування: 05.05.2021)

⁴⁵ Андрухів І. Правда історії. Станіславщина в умовах терору та репресій... С. 50—51

⁴⁶ Литвин М. Уроки «польської» / нерадянської доби: замість післямови // Проект «Україна». Галичина та Волинь у складі міжвоєнної Польщі... С. 434 —435

1941 р. остаточно переконав керівництво українського визвольного руху у неможливості досягнення поставленої мети мирним шляхом та поставив на порядок денний необхідність формування вже другої національної, Української Повстанської, армії!

Розділ 2. Націоналістичне підпілля VS МГБ-МВД СРСР на Станіславщині: чисельність, структура, стратегія.

2.1. Тактичний відтинок УПА №22 «Чорний Ліс» (Станіславівський): формування, чисельність та структура

Як вже зазначалося наприкінці попереднього розділу, репресії з боку німецької окупаційної адміністрації щодо провідних діячів ОУН (Б) внаслідок спроб відновлення незалежності України наприкінці червня 1941 р. стали своєрідною «точкою відліку» для процесу формування національних збройних сил на основі загонів Української Народної Самооборони (які виникали стихійно) та членів підпільної мережі ОУН. Під час II Конференції ОУН (Б), що відбулася у квітні 1942 р., вперше представлено ідею «двофронтової боротьби»: на середину 1942 р. вважався цілком логічним та прогнозованим сценарій майбутнього остаточного розгрому Червоної армії частинами Вермахту із подальшим транспортуванням основної частини німецький військ на Західний фронт для протистояння із Великобританією та США, що створило б сприятливі умови для загальноукраїнського повстання. Виходячи з тогочасних позиції провідників ОУН (Б), можна зробити висновок, що саме більшовизм розглядався головною загрозою та перешкодою для проголошення та побудови незалежної Української Держави. При цьому, єдиної думки щодо шляхів розбудови національної підпільної армії не було⁴⁷. Вже на початку грудня 1942 р., під час проведення таємної конференції військових референтів проводів ОУН, було представлено проект інструкції розбудови української армії на засадах загальної мобілізації українців, що навчені військовій справі, і членів ОУН віком від 18 до 50 років та поділу на різні роди і види військ⁴⁸.

Суттєвої трансформації зазнав український національно-визвольний

⁴⁷ Патриляк І. Військова конференція ОУН (Б) 1942 р. і розробка планів зі створення українських збройних сил. *З архівів ВУЧК – ГПУ – НКВД – КГБ*. Київ, 2008. №1-2. С. 489—490

⁴⁸ Проект інструкції розбудови української армії (початок грудня 1942) // Патриляк І. Військова конференція ОУН (Б) 1942 р... С. 500—502

рух після проведення III Конференції ОУН у лютому 1943 р. та III Надзвичайного збору ОУН протягом 21-25 серпня 1943 р. Під час Конференції, що відбулася в с. Теребежі на Львівщині, визнано, що Друга світова війна на Сході є зіткненням «імперіялістичних інтересів німецького націонал-соціалізму й московського більшевизму», а володіння українськими землями визначається центральною проблемою для втіленням «імперіялістичних» інтересів на Сході Європи⁴⁹. При цьому, відзначалося, що «тільки організований політично-збройний чин українського народу ... доведе до створення Української Самостійної Соборної Держави», а у випадку вторгнення частин Червоної армії на територію західноукраїнських земель планувалося «пляново розбудовувати наші національні та революційні сили»⁵⁰. Фактично, під час Конференції прийнято остаточне рішення про необхідність формування УПА. Вірогідно, на той час питання назви майбутніх збройних сил ще залишалося дискусійним через конфлікт з волинським підпіллям (що вже мало аналогічну назву) на чолі із Т. Боровцем («Бульба»), сутність якого полягала у відмові «бульбівців» підпорядковуватися Проводу ОУН (Б) через нібито підтримку Організації з боку німецького уряду та «диктаторські» методи у взаємодії з іншими військово-політичними силами⁵¹.

Остаточне закріплення назви «УПА» за військовими партизанськими з'єднаннями, що перебували у підпорядкуванні бандерівців, відбулося 9 квітня 1943 р. на спеціальній нараді між Головною командою УПА «Поліська Січ» та членами військової референтури крайового Проводу ОУН (Б). Проте збереження суттєвих ідеологічних суперечностей та не бажання з боку «січовиків» підпорядковуватися Проводу встали на заваді подальшому

⁴⁹ Постанови Третьої Конференції Організації Українських націоналістів самостійників державників (ОУНСД). 17 – 21 лютого 1943 р. // ОУН і УПА в 1943 році: документи / упоряд. О. Веселова, В. Дзьобак та ін.. Київ: Інститут історії НАН України, 2008. С. 73—74

⁵⁰ Там само. С. 79—80

⁵¹ Боровець Т. Відкритий лист до членів Проводу ОУН(Б). 10 серпня 1943 р. URL: [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1943\(08\)10.oun.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1943(08)10.oun.php) (дата звернення: 10. 04. 2021)

об'єднанню в єдину військово-політичну систему⁵². Як результат – до 1945 року у північних районах Рівненської та Житомирської областей діяли окремі партизанські з'єднання під загальною назвою «Українська Народна Революційна Армія».

Вперше ідеологічне обґрунтування збройної боротьби було викладено у так званій програмі УПА, яка датується початком травня 1943 р. У своєрідній преамбулі зазначалося, що кожна нація має право вільно жити у своїй власній незалежній державі, отже, проголошувалася боротьба «проти всіх інтернаціоналістических и фашистско-национал-социалистических программ и политических концепций» як таких, що виступають інструментарієм імперської політики. У програмі особлива увага звертається на народному походженні війська, яке бореться за звільнення всіх українських земель та встановлення нового соціального устрою, який передбачатиме демілітаризацію промисловості та сільського господарства, розширення освітньої мережі, соціальне забезпечення нужденних, впровадження демократичних прав і свобод тощо. Таким чином, УПА визнається військовою силою українського народу (в той же час, ОУН – політичною), яка в умовах єдності, дисциплінованості та масовості спроможна досягти відновлення Української Держави⁵³.

Під впливом Карпатського рейду радянських партизанських з'єднань С. Ковпака у червні 1943 р. актуалізується питання розширення території функціонування повстанських відділів й на терени Східної Галичини. Як результат – 15 липня 1943 р. формується штаб Української народної самооборони (дані – УНС) на чолі з колишнім керівником Станіславівської окружної референтури ОУН О. Луцьким («Беркут»). У відозві до українців Карпатського регіону спостерігається чіткий антибільшовицький характер

⁵² Ленартович О. Український національно-визвольний рух на Волині в роки Другої світової війни. Луцьк: редакційно-видавничий відділ «Вежа» Волинського національного університету ім. Л. Українки, 2011. С. 224—225

⁵³ За что ведет борьбу Украинская Повстанческая Армия (Краткое изложение идеи и программы УПА). Не раніше 1 травня 1943 // ОУН і УПА в 1943 році... С. 115—119

майбутньої діяльності УНС та заклик до населення «власними грудьми охороняти нашу батьківщину» від «московсько-більшовицьких агентів» (під «агентами» розумілися бійці радянських партизанських з'єднань, що діяли в тилу німецької армії)⁵⁴. Командиром УНС на теренах Станіславщини призначено голову обласного Проводу ОУН І. Белейловича («Дзвін»). В цей же час поблизу Снятина формується один з перших відділів особливого призначення на Станіславщині під загальним командуванням В. Андрусюка («Різун», «Грегит»), перед яким обласний Провід ставив завдання організації відділів УНС у Чорному Лісі, що мав вигідне географічне положення та відповідно до радянського адміністративно-територіального поділу станом на червень 1941 р. розташовувався на межі Тисьменицького, Калуського та Богородчанського районів Станіславської області⁵⁵. На липень 1943 р. його відділ налічував 17 бійців, серед яких були М. Корш («Сокіл»)⁵⁶, Ф. Гречанюк («Бровко», «Буря»)⁵⁷, М. Пленюк («Геник», «Буковинець», «Партизан»), П. Триняк («Чайка», «Чайківський»)⁵⁸. До листопада 1943 р. шляхом приєднання все нових бійців з території найближчих районів Чорний Ліс стає епіцентром збройного протистояння на теренах Станіславщини, закладається старшинське та військове ядро майбутнього ТВ «Чорний Ліс».

Наприкінці 1943 – на початку 1944 рр. відбувається реорганізація українських повстанських збройних сил. Перш за все, вона була викликана суттєвим збільшенням чисельності особового складу УПА та УНС (за

⁵⁴ Звернення Української народної самооборони на західних українських землях до місцевого населення із закликом створювати народну самооборону для боротьби з радянськими партизанами на теренах Карпат // ОУН і УПА в 1943 році: документи / упоряд. О. Веселова, В. Дзьобак та ін.. Київ: Інститут історії НАН України, 2008. С. 191—193

⁵⁵ Коретчук Я., Ганцюк П. Командири відділів ТВ 22 УПА «Чорний Ліс». Торонто—Львів: Літопис УПА, 2011. Кн. 27 (серія «Події і люди»). С. 29

⁵⁶ Там само. С. 47

⁵⁷ Там само. С. 23

⁵⁸ Літопис Української Повстанської Армії / під ред. Є. Штендера. Торонто-Київ: Видавництво Літопис УПА, 1978. Т.3: Чорний Ліс: видання команди Станіславського тактичного відтинка УПА, 1947-1950. С. 46

різними підрахунками, до 100 тис. осіб) та необхідністю розбудови регулярної армії в умовах стрімкого наближення німецько-більшовицької лінії фронту до західноукраїнських земель. В якості координаційного органу управління військовими з'єднаннями по всій території функціонування повстанського руху створюється Головний військовий штаб УПА на чолі з О. Гасінім⁵⁹. Визначальним для подальшої перебудови повстанської армії стає Наказ ч. 2/43 від 18 грудня 1943 р. «Про організаційну структуру Українських збройних сил». Зокрема, передбачалося підпорядкування всіх крайових командирів УПА безпосередньо головному командирі. Крайовим командирам, в свою чергу, підпорядковувалися командири воєнних округ разом з усіма місцевими повстанськими відділами⁶⁰. 19 грудня затверджується інструкція ч. 3/11 «Військові ступені і функції», яка впроваджувала старшинські звання та генеральські чини в армії, а також започатковувала бойові нагороди. Спостерігаються спроби розробки та впровадження Дисциплінарного статуту УПА, який визначав порядок та обсяги стягнень та заохочень як щодо «зверхників», так й щодо рядового складу⁶¹. Таким чином, ієрархія структурно-територіальних одиниць УПА на початок 1944 р. виглядала наступним чином (від найменшої до найбільшої): рої – чоти – сотні – курені – воєнні округи – крайові групи.

На території Східної Галичини діяла крайова група «УПА-Захід», яку протягом січня 1944 – квітня 1949 рр. очолював полковник В. Сидір («Шелест»). Військові підрозділи, що діяли на теренах Станіславщини, відповідно до наказу ч. 2/43, підпорядковувалися штабу Військової округи (далі – ВО) «Говерла», беззмінним керівником якої до травня 1954 р. був М. Твердохліб («Грім»), який протягом свого перебування на посаді, згідно

⁵⁹ Кентій А. Збройний чин українських націоналістів. 1920 – 1956. Історико-архівні нариси. Київ, 2008. Т. 2: Українська повстанська армія та збройне підпілля Організації українських націоналістів 1942 – 1956. С. 188—189

⁶⁰ Наказ Головного військового штабу УПА про організаційну структуру Українських збройних сил. 18 грудня 1943 р. // ОУН і УПА в 1943 році... С. 292—294

⁶¹ Дисциплінарний статут Української Повстанської Армії (проект). 1943 // Там само. С. 325—330

спогадів, неодноразово особисто інспектував позиції та стан військового вишколу повстанців⁶².

ВО «Говерла» на момент створення (початок 1944 р.) включала в себе чотири, а після реорганізації структурної побудови групи «УПА-Захід» (перша половина 1945 р.) – шість Тактичних відтинків, діяльність яких поширювалася на декілька районів та включала в себе три курені по три сотні в кожному, які, в свою чергу, внутрішньо поділялися на три чети й рої⁶³.

Як вже зазначалося раніше, територія діяльності ТВ-22 «Чорний Ліс» припадає на Станіславський, Надвірнянський, Солотвинський, Ланчинський, Яремчанський, Жовтнівський (Єзупільський), Отинійський, Тлумацький та Тисменицький райони, таким чином, охоплюючи площу понад 4.5 тис. км² (Додаток №1). З більш детальною структурою ТВ протягом 1945 – 1947 рр. можна ознайомитися нижче (Додаток №2 і №3). Варто відзначити, що незважаючи на демобілізацію більшої частини відділів «Чорного Лісу» у серпні 1947 р., організований супротив в регіоні, в тому числі, з боку залишків ТВ, зберігався до початку 1951 р. завдяки зусиллям Проводу Станіславівської округи ОУН, що від середини 1947 р. разом з УПА складала єдину підпільну систему.

Суттєвих обмежень для вступу до лав ТВ «Чорний Ліс» не існувало. Наприкінці липня 1948 р. у повстанському журналі «Чорний Ліс» були надруковані спогади бійця із псевдо «Улус», де він іронічно зазначав, що «для тих, хто приходить, важливо лише мати дві руки та хоча б одне око, щоб стріляти... іншому можна навчитися»⁶⁴. Сам процес присяги відділів УПА не був позбавлений певної тріумфальності та символічності. Варто відзначити, що подія відбувалася одночасно для всіх новостворених відділів

⁶² «Грім». Полковник УПА Микола Твердохліб. Спогади і матеріали / упоряд. Р. Грицьків. Торонто – Львів: Видавництво «Літопис УПА», 2008. Кн. 5 (серія «Події і люди»). С. 32

⁶³ Андрухів І. Правда історії. Станіславщина в умовах терору та репресій... С. 163

⁶⁴ Літопис Української Повстанської Армії / під ред. Є. Штендера. Торонто-Київ: Видавництво Літопис УПА, 1978. Т.4: Чорний Ліс: видання команди Станіславівського тактичного відтинка УПА, 1948-1950. С. 97

в певному місці, яке завчасно обговорювалося серед командирів ВО. Так, залишилися свідчення про проведення присяги поблизу с. Свидник на Дрогобиччині, на якій були присутні повстанці сотні «Месники» в липні 1945 р. Серед учасників були члени Української головної визвольної ради, командир Головного військового штабу та керівники всіх ВО. Сам процес починався з молебня за Україну та здоров'я повстанців, за якою йшла промова представника Проводу стосовно необхідності подальшої боротьби. По команді «До присяги! ... На Тризуб глянь! ...» командири відділів виголошували текст «Присяги вояки УПА», який повторювали всі бійці відділу. На кінець лунав гімн, після чого кожний боєць по черзі мав вписати свій псевдонім у спеціальні списки⁶⁵. Судячи по емоційному забарвленню спогадів, можна припустити, що процедура присяги була моментом своєрідної ейфорії для кожного окремого бійця, момент єднання та братерства між представниками повстанського руху різних регіонів.

Джерела не дають достатньої кількості свідчень стосовно чисельності ТВ «Чорний Ліс» протягом досліджуваного періоду. Значно більше зберіглося інформації щодо втрат у протистоянні із більшовицькими органами державної безпеки. Згідно спогадів сотника В. Чав'яка («Чорнота»), на початок 1945 р. в Чорному Лісі «днювало і ночувало» 300 бійців⁶⁶. Аналогічну кількість «Чорнота» згадує і на момент весни 1947 р.⁶⁷ Станом на початок липня 1948 р. на території Станіславської округи ОУН, відповідно до радянської документації, продовжувало боротьбу 212 бійців підпілля (найбільше – у Солотвинському районі, де продовжували боротьбу 74 повстанця)⁶⁸.

⁶⁵ Літопис Української Повстанської Армії /під ред. Є. Штендера. Торонто-Київ: Видавництво Літопис УПА, 1978. Т.4... С. 209—211

⁶⁶ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. /під ред. П. Потічного. Київ-Торонто: Видавництво «Літопис УПА», 1992. Т. 18: Карпатська група УПА «Говерля». Книга 2: Спогади, статті і видання історично-мемуарного характеру. С. 142

⁶⁷ Там само. С. 155

⁶⁸ Розлуцький Н. В. Боротьба радянського режиму проти українського визвольного руху на території Станіславської області (1944-1956): військовий аспект: дис. ... канд. іст. наук:

13 жовтня 1949 р. секретар Станіславського обласного комітету Петрик звітував, що на території області залишається 240 бійців «бандитских груп» та тих, хто «скривається самостоятельно»⁶⁹. Детальної інформації стосовно кількості повстанців на території Станіславівської округи ОУН не представлено, проте на початку грудня 1949 р. обласний комітет для Петрика було складено перелік районів та населених пунктів, «наиболее пораженных оуновским бандитизмом»: враховуючи відсутність алфавітного чинника при складанні списку, можна припустити, що на розташування районів у переліку впливала кількість «бандитских проявлений». Так, Надвірнянський та Тисменицький райони займали перше та друге місце відповідно, Отинійській – четверте, Лисецький – сьоме. Перелік включав 14 районів⁷⁰. Отже, можна зробити припущення, що чисельність повстанців на території Станіславівської округи ОУН складала 65-70% від задекларованої кількості, тобто, 150 – 170 бійців. На 1 серпня 1951 р. повстанці продовжували діяти лише у Солотвинському районі, де залишалося 44 «бандита»⁷¹.

Тут потрібно більш детально зупинитися на місці Служби безпеки ОУН (далі – СБ ОУН) в структурі повстанського руху. Її місія достатньо чітка була визначена керівництвом Організації в інструкціях щодо формування відділів СБ на місцях – «організація внутрішнього фронту шляхом закріплення ладу й порядку на звільненій території, власними силами і самостійно». Відзначаючи важливість грамотної організації запілля як обов'язкової умови для успішного протистояння німецькій та радянській арміям, наголошується на необхідності існування окремого від армії (що «є занята на фронті безпосередньої боротьби з ворогом») органу безпеки у

07.00.01 / Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2018. С. 171

⁶⁹ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. /під ред. П. Потічного. Київ-Торонто: Видавництво «Літопис УПА», 2003. Т. 7: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ (1943-1959). Книга 4: 1949-1959. С. 244

⁷⁰ ЦДАГО. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 5681. Арк. 336

⁷¹ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. /під ред. П. Потічного. Київ-Торонто: Видавництво «Літопис УПА», 2003. Т. 7: Боротьба проти УПА ... С. 409

вигляді «народної міліції»⁷². До безпосередніх обов'язків СБ належали питання розвідки й контррозвідки, проведення пошуково-слідчої роботи та судових процесів як над «ворожими елементами», так й над «нестійкими кадрами організації»⁷³.

В структурі органу внутрішньої безпеки простежується чітка вертикаль: не дивлячись на той факт, що суто формально представники референтури СБ підпорядковувалися обласному Проводу ОУН, всю звітність про свою діяльність та стан справ на місцях вони спрямовували референтам вищої ланки (за основу структурного поділу СБ взято адміністративно-територіальні одиниці ОУН)⁷⁴.

Самі ці звіти районних та окружних референтів СБ становлять вагому частину джерельної бази дослідження локальних протистоянь українського націоналістичного підпілля з радянською репресивно-каральною системою в окремих районах Станіславської області протягом 1944 – 1947 рр. Мова йде про звітно-інформаційну документацію референтури СБ Станіславівського окружного Проводу ОУН та надрайонних референтур округи, слідчі матеріали, протоколи більшовицьких та повстанських акцій тощо. У подальші роки кількість звітних матеріалів СБ суттєво скорочується, отже, враховуючи важливість цієї групи джерел для розкриття проблеми дослідження, вважаємо за необхідне висвітлити процес створення та використання інформації в мережі референтури СБ. У березні 1946 року були встановлені нові правила забезпечення секретності та збереженості секретних матеріалів. Архіви мали закопуватися у герметичних молочарських банках об'ємом на 20-40 літрів на глибину 40-60 см (підручні архіви – на 10-15 см). За перевірку щільності банки, її закопування та маскуванню особисто відповідав місцевий референт СБ. Передбачалося, що

⁷² ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 49. Арк. 1—2

⁷³ Ільницький В. Функціонування Служби Безпеки в Карпатському краї ОУН (1945 – 1954). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2014. №24. С. 294

⁷⁴ Кентій А. Збройний чин українських націоналістів. 1920 – 1956. Історико-архівні нариси. Київ, 2008. Т. 2... С. 196

кожного року навесні необхідно було контролювати стан збереженості документів⁷⁵.

Інформацією про місце заховання архіву СБ, окрім самого референту, мали володіти архівар-канцелярист, двоє бійців даного осередку СБ та організаційний зверхник референта. Чисельність осіб, які знали про місце знаходження архіву, постійно мала залишатися незмінною – від 5 до 6 осіб⁷⁶.

В районних осередках СБ весь архів мав переміщуватися та зберігатися в одній банці, у надрайонних осередках передбачалося одночасно мати «залізний» та підручний архіви, в яких мали зберігатися ідентичні матеріали. У тих випадках, коли документи існували в одному примірнику, їх або залишали у підручному архіві (для поточного користування), або у залізному (у випадку відсутності необхідності їхнього негайного використання та збереженості на випадок втрати підручного архіву). До секретних матеріалів СБ доступ мали тільки місцевий референт, його канцелярист та представники вищого рангу, але допускалися й читання матеріалів «вишкільного характеру» та інші документи поодиноким членам місцевого СБ за особистим дозволом референта. У випадку втрати архіву, його частини або окремих документів місцевий референт СБ мав негайно звітувати до надрайонного осередку СБ, повідомляючи про зміст та обставини втрати документів. В той же час, втрата або знищення секретних матеріалів допускалося у тих випадках, коли їхнє збереження не видавалося можливим. Достатньо часто ставалися випадки, коли місцеві референти СБ цілеспрямовано знищували архіви перед зіткненням або безпосередньо під час військового протистояння із силами радянських органів безпеки, що значно перевищували чисельність повстанців. Одним з прикладів можна навести дії референту СБ Богородчанського районного Проводу ОУН І. Балацко («Пластун»), якого було вбито у липні 1947 року поблизу с. Саджава (Богородчанський район, Станиславська область) під час спроби спалити

⁷⁵ ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 49. – Арк. 130

⁷⁶ Так само. – Арк. 131

місцевий підручний архів. Проте в результаті зіткнення керівник Богородчанського РО МГБ, майор Сиромятніков серед захоплених під час бою трофеїв звітував про знаходження «разных оуновских документов» невідомої кількості⁷⁷.

Більш унікальними були випадки виявлення спеціальними групами МГБ-МВС повстанських бункерів, разом із відповідною підпільною документацією. Так, 21 квітня 1948 року у лісовому масиві поблизу с. Нова Гута Станіславського сільського району були знайдені та розкриті два бункери Станіславівського районного проводу ОУН. Серед вилучених трофеїв відзначено «документы принадлежащие руководителю СБ Станіславского окружного провода ОУН»⁷⁸.

Офіційним «справоведенням» відповідно до інструкцій, прийнятих у квітні 1947 року, мав займатися архівар місцевого осередку СБ. До його безпосередніх обов'язків належало прийняття пошти з куренів відповідного Тактичного відтинку, дотримання порядку у канцелярійних справах, своєчасне виготовлення звітів⁷⁹.

На адресу надрайонного архівара з окремих районів спрямовувалися: інформативні звіти, протоколи, ліквідаційні листи; матеріали до картотеки (повідомлення і оголошення про смерть); поліційні реєстри; некрологи загиблих повстанців та членів СБ; радянські документи (із зазначенням інформації стосовно умов, за яких вони були здобутті); матеріали до окремих справ тощо⁸⁰.

На основі отриманих з районів звітів та інформації безпосередньо з лінії зіткнень архівар кожного місяця мав укладати надрайонні інформаційні звіти, що включали в себе відомості про основні військові зіткнення з радянськими органами безпеки, кількість загиблих повстанців, проведені радянські каральні операції. Звіти мали окрему інформацію про особливості

⁷⁷ ЦДАГО. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 4974. – Арк. 108

⁷⁸ ЦДАГО. – Ф. 1. – Оп. 23. Спр. 4964. – Арк. 44.

⁷⁹ ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 49. – Арк. 135

⁸⁰ Так само. – Арк. 136

впровадження більшовицької соціально-економічної, культурної та пропагандистської політики в окремих районах області.

Безпосередньо до районів архівар був зобов'язаний надсилати виписки з протоколів; виписки до радянських документів; власні зауваження щодо документів, які були надіслані з районів, разом із запитаннями щодо з'ясування незрозумілих слів/речень⁸¹. Архівар районного осередку СБ мав виготовляти по два примірники кожного з документів, що отримував з надрайону, для зберігання у власних залізному та підручному архівах, про які мова вже йшла вище. Виняток складала матеріали до картотеки, радянські документи та окремі справи, які надсилалися районним архіварам для тимчасового ознайомлення, із подальшим поверненням до центру⁸².

Повертаючись безпосередньо до структури СБ, то варто наголосити, що, незважаючи на чітке розмежування обов'язків штабів Військових округ, ТВ, обласних проводів ОУН та референтури органу безпеки, на території західноукраїнських земель неодноразово виникали суперечності, взаємні звинувачення щодо недотримання субординації, не якісного виконання завдань тощо. Відомі випадки про збройні летальні сутички на території Коломийського та Дрогобицького ТВ, конфлікти між Карпатським крайовим Проводом ОУН та місцевою референтурою⁸³. Проте на території функціонування ТВ «Чорний Ліс» та Станиславівської округи ОУН подібні випадки не згадуються в джерелах.

2.2. Структурна побудова, тактика і методи ведення війни Станиславського обласного відділу МВД-МДБ та НКВД СРСР

Невід'ємною частиною радянської дійсності, одним з найважливіших механізмів впровадження режиму диктатури більшовиків спочатку у Російській Радянській Федеративній Соціалістичній Республіці (далі –

⁸¹ ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 49.. – Арк. 137.

⁸² Там само. – Арк. 141.

⁸³ Ільницький В. Функціонування Служби Безпеки в Карпатському краї ОУН (1945 – 1954) ... С. 296—297

РРФСР), а пізніше – розбудови тоталітарної системи у СРСР, були органи державної безпеки. Протягом грудня 1917 – лютого 1922 років функції позасудового репресивного органу виконувала Всеросійська надзвичайна комісія з боротьби з контрреволюцією та саботажем при РНК РРФСР на чолі із Ф. Дзержинським (далі – ВНК). Постановою Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету (далі – ВЦВК) від 22 березня 1922 року замість ліквідованої ВНК на території Української Соціалістичної Радянської Республіки (далі – УСРР) створювалося Державне політичне управління (далі – ДПУ) на чолі із В. Манцевим, що перебував у статусі повноважного представника Голови ДПУ РРФСР⁸⁴.

У листопаді 1923 року для координації зусиль республіканських органів безпеки у боротьбі з «контрреволюційними елементами» у Москві створюється Об'єднане державне політичне управління (далі – ОДПУ). Одним з керівних членів колегії ОДПУ СРСР став й тодішній Голова ДПУ УСРР В. Балицький⁸⁵.

10 липня 1934 року ЦВК СРСР приймає постанову «Про створення загальносоюзного Народного комісаріату внутрішніх справ», яка фактично безпосередньо підпорядковувала діяльність республіканських органів державної безпеки під контроль Москви, за словами О. І. Олійника, таким чином завершуючи «централізацію радянської репресивно-каральної системи» у Радянському Союзі⁸⁶.

На території УСРР було сформовано республіканський Народний комісаріат внутрішніх справ (далі – НКВС) на чолі В. Балицьким, яке було організовано за аналогічною до московського НКВС структурою. Одразу вважаю за необхідне відзначити, що з 1946 року орган було реорганізовано у Міністерство Внутрішніх Справ УРСР (далі – МВС УРСР). До складу даного органу державної безпеки безпосередньо входили наступні управління: ДПУ,

⁸⁴ ЧК-ГПУ-НКВД в Україні: особи, факти, документи / Ю. Шаповал та ін. Київ, 1997. С. 8

⁸⁵ Там само. С. 10

⁸⁶ Олійник О. Історико-правовий аналіз діяльності органів внутрішніх справ УРСР у 30-і роки ХХ ст. *Форум права*. 2011. №1. С.727—731

Управління робітничо-селянської міліції (далі – УРСМ), Відділ пожежної охорони (далі – ВПО), Управління запису актів громадянського стану (далі – ЗАГС), Обласне Управління по будівництву доріг, Управління Лісної Охорони (далі – ОЛО), Управління місць ув'язнення, Управління відділу виправно-трудоваих колоній (далі – ОІТК), Управління виправно-трудоваих робіт (далі – ІТР), Управління архіву. В областях НКВС мало аналогічні представництва кожного із вище перерахованих управлінь, що перебували під загальним керівництвом начальників обласного відділу НКВС УСРР (з 1937 року – УРСР)⁸⁷. При цьому, варто відзначити, що 3 лютого 1941 року було організаційно розподілено функції внутрішніх справ: безпосередньо за НКВС залишалося керівництво оперативними (внутрішніми), конвойними та прикордонними військами, частинами і підрозділами охорони в'язниць та таборів примусової праці, міліція, частини місцевої протиповітряної оборони та пожежної охорони. Питаннями розвідки, контррозвідки, охорони державно-партійного апарату тощо мав займатися Народний комісаріат державної безпеки УРСР (далі – НКДБ УРСР)⁸⁸. Незважаючи на окреме керівництво та різні функціональні обов'язки, обидва органи державної безпеки плідно співпрацювали один з одним, в певні періоди (наприклад, з липня 1941 до квітня 1943 року) їх знову з'єднували в одну структуру, через що як в історичних документах українського націоналістичного підпілля, так й в історіографії усталеним стало використання найменування НКВС-НКДБ. Як вже зазначалося, з березня 1946 року обидва органи державної безпеки були в черговий раз реорганізовані у МВС та Міністерство державної безпеки (далі – МДБ) відповідно. Аналогічно із попереднім етапом, достатньо часто у науковій літературі зустрічається найменування МВС-МДБ⁸⁹.

⁸⁷ ГДА СБУ.. Ф.13. Спр. 376. Т.49. Арк. 232

⁸⁸ Лубянка: Органи ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ. 1917-1991 / ред. А. И Кокурин. Москва, 2003. С. 7

⁸⁹ Лубянка: Органи ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ. 1917-1991 / ред. А. И Кокурин. Москва, 2003. С. 8—9

Протягом досліджуваного періоду обов'язки начальника Станіславського обласного відділу НКВС-МВС посідали колишній начальник НКВС Полтавської області, полковник Неізмайлов П. М. (1945-1950)⁹⁰, колишній заступник начальника НКВС Волинської області, полковник Гриценко О. В. (1950-1953)⁹¹. При цьому, функції начальника місцевого обласного відділу НКДБ-МДБ виконували колишній заступник Народного комісара державної безпеки Узбецької РСР, полковник державної безпеки (далі – ДБ) Михайлов О. Н. (1944-1946)⁹², колишній начальник НКВС Рівненської області, полковник ДБ Крутов Р. В. (1946-1947)⁹³, колишній начальник НКВС Тернопільської області, полковник ДБ Сараєв М. Н. (1947-1950)⁹⁴, колишній заступник начальника НКДБ Станіславської області, полковник ДБ Костенко А. Г. (1951-1953)¹⁰. Переглядаючи попередні посади вище зазначених осіб, підтверджується теза про тісну співпрацю НКВС та НКДБ в процесі виконання функціональних обов'язків.

На серпень 1946 року до складу Станіславського обласного відділу НКВС входили наступні підрозділи (у дужках наводиться скорочення, що використовуються у документах націоналістичного підпілля, адже в радянських документах загальноприйнята аббревіатура по відношенню до нижче перерахованих підрозділів відсутня): відділ зовнішньої обсервації та реєстрації, Обліково-статистичний відділ (далі – УСО), Особовий контррозвідувальний відділ (далі – КРО), секретно-політичний відділ (далі – СПО), відділ водного транспорту (далі – ВВТ), транспортний відділ (далі – ТО), економічний відділ (далі – ЕКО), відділ кадрів, відділ місць заключень (далі – ОМЗ), інспекція резервів (далі – ІР), відділ пожежної охорони (далі – ОПО), Відділ лісної охорони (далі – ОЛО), адміністративно-господарчий

⁹⁰ Жив'юк А. Керівники органів НКВД-НКГБ (МВД-МГБ) західних областей УРСР: кількісні та якісні характеристики (1944-1953 рр.). *З архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ*. 2014. №1. С. 33

⁹¹ Там само. С. 32

⁹² Там само. С. 37

⁹³ Там само. С. 36

⁹⁴ Там само. С. 38

відділ (далі – АГО), фінансовий відділ (далі – ФО), відділ зв'язку⁹⁵. Варто відзначити, що зазначена структура є горизонтальною, отже, всі перераховані підрозділи за своїм правовим статусом є рівними між собою, відрізняючись лише функціональними обов'язками та перебуваючи під загальними керівництвом начальника обласного відділу НКВС-МВС.

Бойова підготовка членів військових з'єднань та частин НКВС розподілялася на завчасну та безпосередню. Завчасна підготовка проводилася при повсякденній діяльності військ з метою організованого і швидкого залучення з'єднань і військових частин до виконання завдань, забезпечення злагодженої роботи командирів і штабів, узгодження сил і засобів, які брали участь у виконанні службово-бойових завдань. Безпосередня підготовка з'єднань і військових частин проводилася з отриманням конкретного завдання⁹⁶.

Підготовка військовослужбовців здійснювалася на навчальних зборах військових частин з підготовки резервістів, які прибули на поповнення у війська НКВС. Після прибуття в підрозділи військовослужбовці включалися в життя військових колективів і стажувалися на посади, в подальшому підготовка бійців велася відповідно до посади і призначення певного підрозділу. Підготовка командирів здійснювалася відповідно до займаної посади⁹⁷.

Що стосується оперативної та оперативно-розшукової роботи, то процедура вишкілу передбачала прикріплення нового працівника, незалежно від рівня освіченості, до більш досвідченого оперативного робітника, у комунікаціях з яким вже в процесі виконання функціональних обов'язків

⁹⁵ ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 49. Арк. 232—233

⁹⁶ Бунин С. Войска НКВД в Великой Отечественной войне: в 3-х томах. Том 3: Войска НКВД в третий период Великой Отечественной войны и в советско-японской войне (1944-1945). URL: <https://rosguard.gov.ru/uploads/2019/05/3-tom-razvoroty.pdf> (дата звернення: 04.03.2021)

⁹⁷ Меняйко А. Правовые основы подготовки кадров для выполнения боевых задач в тылу врагу в годы Великой Отечественной войны. URL: https://www.elibrary.ru/download/elibrary_42827571_27849709.pdf (дата звернення: 05.03.2021)

набувався необхідний досвід співпраці з агентурою (підбір, вербування та прийом агентів). На перших етапах підготовки практиканти разом зі своїми оперативними «наставниками» брали участь у прийманні агентів, наданні необхідних інструкцій на основі оперативного матеріалу. Поступово новобранцям надавали можливість вже самостійних зустрічей з агентами. Загальний термін підготовки варіювався в залежності від особистих здібностей особи від 2-3 місяців до одного року⁹⁸.

Після повторної окупації західноукраїнських земель радянськими військами в другій половині 1944 р., враховуючи необхідність продовження карально-репресивних акцій проти бійців українського націоналістичного підпілля, постала необхідність стрімкого формування особового складу НКВС та НКДБ в областях. Напрямок поповнення лав органів державної безпеки було декілька. Перш за все, радянська влада сприяла всебічній підготовці до роботи в органах державної безпеки осіб з числа місцевого населення. 10 липня 1945 р. ЦК КП(б)У своєю постановою визначило необхідні обсяги та умови залучення місцевого населення до роботи у обласних відділах НКВС-НКДБ. Але обласні обкоми партії зіштовхнулися з рядом проблем: по-перше, місцеве населення неактивно йшло на співпрацю з більшовицькими окупантами. 6 квітня 1946 року Політбюро ЦК КП(б)У видає Постанову «Про добір та виховання кадрів з місцевого населення в органах міністерства внутрішніх справ Рівненської, Станіславської і Тернопільської областей», де наголошувалося на незадовільному стані виконання Постанови від 10 липня 1945 р., вказуючи на суттєвій нестачі серед робітників міліції, ЗАГСу та ОПО (в тому числі, зазначалося, що в Станіславській області не вистачає 378 робітників при 1039 працюючих). Більше того, протягом 1945 року зі Станіславського обласного відділу МВС звільнилося 333 особи, що вказує на, говорячи сучасною мовою, «текучку кадрів». В результаті обласні комітети КП(б)У протягом 1946 року були зобов'язані підготувати «через сеть курсов, семинаров и школ», як мінімум,

⁹⁸ ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 49. Арк. 232—233

1500 робітників із представників місцевого населення і надати до 15 червня 1946 р. звіт щодо виконання вище вказаних розпоряджень⁹⁹. Чи надав своєчасно відповідний звіт Станіславський обласний комітет КП(б)У – залишається загадкою через відсутність джерел.

По-друге, достатньо часто до лав органів державної безпеки під виглядом місцевого активу вступали бійці УПА та представники ОУН для диверсійно-підривної діяльності. Так, Оргбюро ЦК КП(б)У інформувало, що 28 березня 1946 р. в с. Молодків Солотвинського району Станіславської області бійці Тактичного відтинку «Чорний Ліс» розстріляли винищувальний батальйон та його командира, перебуваючи під прикриттям всередині даної бойової одиниці¹⁰⁰.

Проте варто відзначити, що залучення місцевого населення було не єдиним джерелом поповнення особового складу органів державної безпеки. Для боротьби з бійцями національно-визвольного руху на територію західних областей УРСР (в тому числі – на терени Станіславщини) радянська влада неодноразово спрямовувала вже підготовлені кадри з інших українських регіонів. Так, у Постанові Оргбюро ЦК КП(б)У від 27 грудня 1944 року «Про додатковий добір працівників НКВД і НКГБ для роботи у західних областях України» передбачалося до 15 січня 1945 року «добрати додатково та відрядити для постійної роботи» 1586 осіб оперативного і технічного складу органів державної безпеки¹⁰¹.

Підготовка штабів передбачала узгодження дій штатних і позаштатних органів управління. Вона включала в себе: роздільну підготовку підрозділів військової частини, відділень і підрозділів управління дивізії і спільну підготовку штабу військової частини (з'єднання) в цілому як органу управління військами. Основними формами навчання були: заняття,

⁹⁹ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія /під ред. П. Потічного. Київ-Торонто: Видавництво «Літопис УПА», 2001. Т. 3: Директивні документи ЦК Компартії України 1943-1959. С. 231—233

¹⁰⁰ Так само. С. 234

¹⁰¹ Так само. С. 117

тренування, стажування, стрільби і вчення¹⁰².

Ситуація із джерелами добору кадрів для роботи штабів, а також на керівні посади в органи МВС-МДБ відрізнялася від підбору членів винищувальних батальйонів. Для оволодіння достатнім рівнем управлінських та оперативних знань та навичок серед представників місцевого населення було потрібно достатньо багато часу. До того ж, рівень довіри до таких кадрів залишався вкрай невисоким. Про це свідчать ряд постанов ЦК КП(б)У протягом 1945-1947 років щодо посилення політичної роботи та більшовицької пильності всередині органів державної безпеки. У постанові від 18 квітня 1946 року наголошувалося, що через незадовільний процес політичної роботи серед командного та штатного складу НКВС-НКДБ відбулося послаблення «большевистской бдительности и дисциплины, в результате чего остатки украинско-немецких националистов ... усилили попытки проникнуть в советские органы с целью разложения их личного состава»¹⁰³. 28 травня 1947 р. на засіданні Політбюро ЦК КП(б)У ухвалюється Постанова «Про поліпшення ідейно-політичного виховання кадрів і боротьбу проти проявів буржуазно-націоналістичної ідеології», яка, в тому числі, вимагала якісної підготовки командного складу для уникнення подальших проявів «буржуазно-націоналістичної ідеології» серед рядового складу¹⁰⁴.

Вихід з ситуації, коли до місцевих кадрів проявлявся недостатній рівень довіри, радянська влада знайшла, виходячи з тактики створення репресивно-каральних органів державної безпеки на західноукраїнських землях протягом 1939-1941 років – залучення вже перевічених кадрів з інших регіонів УРСР та СРСР. Як вже зазначалося вище, 1945 року начальником

¹⁰² Меньяко А. Правовые основы подготовки кадров для выполнения боевых задач в тылу врага в годы Великой Отечественной войны. URL: https://www.elibrary.ru/download/elibrary_42827571_27849709.pdf (дата звернення: 05.03.2021)

¹⁰³ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія /під ред. П. Потічного. Київ-Торонто: Видавництво «Літопис УПА», 2001. Т. 3: Директивні документи С. 234

¹⁰⁴ Там само. С. 275

Станіславського обласного відділу НКВС було призначено П. Неізмайлова, що до того займав аналогічну посаду у Полтавській області, а обов'язки начальника Станіславського обласного відділу НКДБ протягом 1944-1946 років виконував колишній заступник Народного комісара державної безпеки Узбецької РСР О. Михайлов. Більше того, 22 травня 1947 року виходить постанова секретаріату ЦК КП(б)У «Про зміцнення керівними і оперативно-чекістськими кадрами органів МДБ західних областей УРСР», яка, серед іншого, передбачала:

1) до 15 червня 1947 р. спрямувати до Станіславської області начальників міських і районних відділів МДБ 11 осіб з числа «опытных работников, проверенных на практической работе, владеющих украинским языком, из аппаратов областных управлений и городских отделов МДБ...»;

2) до 20 червня 1947 р. спрямувати до Станіславської області 30 осіб з числа випускників Харківської міжрайової школи МДБ для їхнього подальшого використання в якості оперуповноважених, помічників оперуповноважених, слідчими та молодшими слідчими районних і міських відділів МДБ¹⁰⁵.

Проте ще до видання вище вказаної постанови радянська влада вжила необхідних заходів для початку формування навчально-підготовчих інституцій на західноукраїнських землях. Наказом МДБ СРСР № 00563 від 27 грудня 1946 року була закріплено формування та структура Львівської міжрайової школи МДБ. Перші випуски курсантів для оперативної та слідчої роботи відбулися у травні та жовтні 1948 року. На навчання відбиралися особи з числа місцевих комуністів та комсомольців¹⁰⁶.

Тактика і методи ведення війни військами НКВС-МВС та НКДБ-МДБ комплексно висвітленні в українській та російській історіографії, а також у

¹⁰⁵ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія /під ред. П. Потічного. Київ-Торонто: Видавництво «Літопис УПА», 2001. Т. 3: Директивні документи ... С. 271—273

¹⁰⁶ Окіпнюк В. Комплектування кадрового складу органів державної безпеки в Україні в період панування тоталітарного режиму (1929-1953). *Часопис Київського університету права*. 2019. №4. С. 38—39

документах як українського націоналістичного підпілля, так й в офіційній радянській документації. Протягом 1945-1951 років методи репресивно-каральних органів державної безпеки зазнавали еволюції в залежності від кількості бійців та стратегії ведення боротьби з боку бійців українського національно-визвольного руху, а також природних та кліматичних особливостей місцевості, де і коли відбувалися зіткнення.

Недооцінка чисельності та організованості повстанського руху в Станіславській області, а особливо – на території Станіславського, Отинійського, Тлумацького і Надвірнянського районів, в другій половині 1945 року призвела до впровадження недостатньо ефективних методів ведення військових дій – облав в окремих селах, формуванні малочисельних винищувальних батальйонів, локальні прочісування лісів тощо. Результат: регулярні напади сотень ТВ «Чорний Ліс» на гарнізони, обласний та районні центри, що супроводжувалися суттєвими матеріальними та людськими втратами органів державної безпеки¹⁰⁷.

Напередодні виборів до Верховної Ради СРСР, що мали відбутися 10 лютого 1946 року, радянська репресивно-каральна система вперше вдалася до тактики блокади західноукраїнських областей, ввівши на територію населених пунктів озброєнні гарнізони. Питання чисельності та кількості таких з'єднань на території Станіславської області залишається дискусійним. Так, І. Андрухович, посилаючись на звіт діяльності обласного комітету партії, зазначає, що на територію Станіславської області було відправлено 616 гарнізонів чисельністю по 10-15 осіб кожен + близько двох тисяч бійців, що склали окремі пошукові групи¹⁰⁸. Іншої точки зору притримувався П. Мірчук, який зазначав, що в січні 1946 року в усіх селах Західної України перебували гарнізони чисельністю по 25-100 бійців в кожному та по 2-5 тис. бійців сумарно в кожному районі. При цьому, автор зробив акцент на тому,

¹⁰⁷ Розлуцький Н. В. Боротьба радянського режиму ... С. 136

¹⁰⁸ Андрухів І. Правда історії. Станіславщина в умовах терору і репресій: 1939-1959 роки, історико-правовий аспект. Документи і матеріали. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2008. С. 226

що Станіславську (Станиславівську) область було «забльокковано цілковито»¹⁰⁹. Третю версію зустрічаємо в інформації Станіславського обласного комітету ЦК КП(б)У про здійснені заходи стосовно посилення боротьби з формуваннями УПА і підпіллям ОУН та підготовки виборів до Верховної Ради СРСР на території області від 15 січня 1946 року. В тексті зазначається, що до 10 січня на територію області прибуло 564 військові гарнізони, що повинні бути розподілені між селами та районними центрами по 20-30 осіб в кожному населеному пункті¹¹⁰.

Ще одну версію щодо чисельності гарнізонів зустрічаємо в одному з розділів колективної праці «Історія українського війська». Один з авторів, Л. Шанковський, зауважував, що на території Станіславської області розташовувалося 132 тис. радянських військ «з важкою піхотною зброєю, артилерією, танками, панцерними авто, літаками...», а чисельність гарнізонів варіювалася в залежності від розмірів населеного пункту від 25-100 до 200-500 бійців. При цьому, автор не зазначає, якими саме джерелами користувався для використання таких статистичних даних¹¹¹.

Розрахунки Л. Шанковського частково підтримав кандидат історичних наук Н. Розлуцький. У своїй дисертації, аналізуючи ймовірну кількість радянських військ та чисельність особових складів органів державної безпеки, посилається на промову тодішнього заступника Народного комісара внутрішніх справ УРСР Т. Строкача, який чітко окреслює перелік дивізій та бригад внутрішніх військ НКВС та Червоної армії на території області під час наради секретарів партії, голів райвиконкомів, начальників райвідділів НКВС, НКДБ, командирів військових частин 12 січня 1946 р.¹¹²

На території кожного району військами органів державної безпеки

¹⁰⁹ Мірчук П. Українська повстанська армія 1942-1952. Мюнхен, 1953. С. 138

¹¹⁰ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія /під ред. П. Потічного. Київ-Торонто: Видавництво «Літопис УПА», 2001. Т. 5: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ (1943-1959). Книга 2: 1946-1947. Київ-Торонто, 2002. С. 56

¹¹¹ Шанковський Л. Українська Повстанська Армія // Історія українського війська / Гриневич В. та ін. Львів: «Новий світ», 1996. С. 632—633

¹¹² Розлуцький Н. В. Боротьба радянського режиму ... С. 139

створювалися окремі «боївки» (за визначенням В. Мороза, боївкою називали структурний підрозділ СБ ОУН, що налічував від кількох до кількох десятків бійців, які підпорядковувалися командирі, в окремих випадках – безпосередньо районному референту СБ, та виконували спеціальні охоронні та бойові функції)¹¹³. Метою функціонування подібних «боївок» прийнято вважати деморалізацію місцевого населення та дискредитацію націоналістичного підпілля шляхом терору проти мешканців окремих сіл¹¹⁴.

Цьому процесу намагалися перешкоджати бійці УПА та СБ ОУН. Так, 23 грудня 1946 року у протоколі районний референт СБ Жовтневого (Єзупільського) району Станіславської області звітував про вдалу операцію про захоплення двох представників місцевої «боївки», що були вдягнуті у військову форму УПА, у хаті Василя Комара в с. Тумир¹¹⁵. Аналогічна ситуація сталася на околицях с. Добротів Ланчинського району, коли відділ УПА під керівництвом командира куреню «Бескид» ТВ-22 «Чорний Ліс» Луки Гринішака «Довбуша» затримав та роззброїв трьох більшовиків, перевдягнутих у бійців УПА¹¹⁶.

Ще одним методом залякування місцевого населення П. Мірчук називає публічні катування, під час проведення яких на центральні площі населених пунктів примусово зганяли населення, на очах якого над пораненими бійцями УПА здійснювалася наруга та знущання¹¹⁷. На жаль, наявні архівні джерела не дають можливості зробити висновки щодо поширення такого типу залякування населення. Єдиний подібний випадок на території Станіславської округи ОУН зафіксовано Товмацькою районної референтурою СБ під час мітингу більшовиків в с. Петрилові 25 липня 1945 року, коли відбувалися катування одного бійця УПА з боку п'яти більшовиків на чолі із головою виконавчого комітету районного відділення

¹¹³ Мороз В. Боївка Служби безпеки // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2003. С. 323

¹¹⁴ Андрухів І. Правда історії. Станіславщина в умовах терору і репресій ... С. 208

¹¹⁵ ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 57. Арк. 393

¹¹⁶ Там само. Арк. 412

¹¹⁷ Мірчук П. Українська повстанська армія ... С. 139

партії Вербняком¹¹⁸.

У вересні 1947 року Провід ОУН вперше зазначає про застосування більшовиками бактеріологічної зброї, не зважаючи на дію Женевської конвенції від 17 червня 1925 року, яка офіційно забороняла використання будь-яких задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів, одним з підписантів якої був СРСР. Повідомлялося про випадки цілеспрямованого щеплення військовополонених п'ятнистим тифом для їхнього подальшого квартирування в хатах мирного населення на околицях сіл задля майбутнього зараження бійців українського підпілля. Так само згадується про отруєння продуктів харчування та технічні матеріали (папір, фарба тощо). Наприкінці повідомлення Провід радить бійцям українського національно-визвольного руху всю їжу та матеріали, які були та будуть отримані від «підозрілих людей», перепродавати на ринках самим більшовикам¹¹⁹.

Вище вже розглядалися окремі аспекти щодо чисельності радянських військ та особових складів органів державної безпеки на території Станіславської області. Безпосередній військовий контакт з бійцями українського національно-визвольного руху мали винищувальні батальйони або так звані «стрибки». Динаміку змін їхньої кількості та чисельності особового складу достатньо легко простежити протягом 1945-1951 років. Згідно постанови Політбюро ЦК КП(б)У «Про хід підготовки до виборів у Верховну Раду Радянського Союзу в Станіславській області» від 22 січня 1946 р., на 1 січня 1946 року в області було організовано 234 винищувальні батальйони загальною чисельністю 4955 осіб¹²⁰. Проте на кінець січня 1946 року через вже зазначені умови «великої блокади» чисельність даних батальйонів була збільшена до 488, до складу яких сумарно входило 9880

¹¹⁸ ГДА СБУ Ф. 13. Спр. 376. Т. 57. Арк. 18

¹¹⁹ Там само. Т. 49. Арк. 215

¹²⁰ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія /під ред. П. Потічного. Київ-Торонто: Видавництво «Літопис УПА», 2001. Т. 3: Директивні документи ... С. 201

бійців¹²¹.

Після закінчення проведення виборів до Верховної Ради УРСР спостерігається зменшення присутності «стрибків»: 24 березня 1946 року секретар обласного комітету ЦК КП(б)У М. Слонь звітував, що на 5 березня 1946 року «в населенных пунктах области создано 412 истребительных батальонов, насчитывающих в своем составе 8789 бойцов»¹²².

На середину 1947 року загальна чисельність військ НКВС в області зменшилася до 3535 бійців. В цей час найбільша зосередженість бійців спостерігається в Галицькому та Яремчанському районах (785 та 700 осіб відповідно). В звіті окружного Проводу ОУН Станіславщини це пояснюється необхідністю охороняти «карних робітників-східняків, які працюють при вирубці ліса»¹²³. Ближче до середини 1948 р. винищувальні батальйони вже припиняють відігравати провідну роль у боротьбі з націоналістичним підпіллям. Із 175 подібних винищувальних груп загальною чисельністю 2126 бійців, що квартирувалися на території Станіславської області, лише 38 використовувалися безпосередньо для придушення повстанського руху (решта займалася охороною громадського порядку, колгоспного майна, промислово-господарських об'єктів)¹²⁴.

Отже, проаналізувавши протиборчі сторони конфлікту, можемо зробити наступні висновки: по-перше, військово командування та державний апарат (у випадку із радянськими з'єднаннями) приділяли достатньо суттєву увагу процесу розбудови та структуризації своїй бойових відділів. Чіткий військово-територіальний поділ, десятки наказів та розпоряджень з обох боків стосовно уточнення методів і тактики боротьби, розподіл на різні роди військ свідчать про наявність чіткої вертикалі воєнно-адміністративної влади

¹²¹ Розлуцький Н. В. Боротьба радянського режиму ... С. 139

¹²² ЦДАГО. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 2960. Арк. 93

¹²³ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія / під редю П. Потічного. Київ-Торонто: Видавництво «Літопис УПА», 2013. Т. 22: Станіславська округа ОУН: документи та матеріали 1945-1951. С. 216—219

¹²⁴ Андрухів І. Правда історії. Станіславщина в умовах терору і репресій ... С. 274

у збройних силах обох сторін; по-друге, варто відзначити, що ТВ «Чорний Ліс» та інші повстанські з'єднання на території Станіславщини у порівнянні з радянськими репресивно-каральними формуваннями були значно більш обмеженими у напрямках поповнення своїх лав, що зіграло вирішальну роль у придушенні активного повстанського руху в регіоні протягом 1950-1951 рр.; по-третє, виходячи з програмного обґрунтування боротьби обох сторін, можна сміливо стверджувати, що в основі протистояння лежали гострі ідеологічні суперечності. Це не була боротьба за якісь нові території чи «справедлива» (з точки зору християнських принципів) оборонна війна. Натомість західноукраїнські землі спостерігали за збройним конфліктом між поєднанням ідей російського панславізму та соціалістичного інтернаціоналізму з одного боку та ідеєю загальнонаціонального повстання задля проголошення суверенної, соборної держави з іншого.

Розділ 3. Радянсько-націоналістичне протистояння на території Станіславівської округи ОУН протягом 1945-1951 рр.

3.1. ТВ «Чорний Ліс» в умовах «Великої блокади» 1946 р.

Період з кінця 1945 р. до січня 1946 р. мав для радянської влади особливе значення. На 10 лютого 1946 р. було призначено перші після відновлення контролю над західноукраїнськими землями вибори до Верховної Ради СРСР, до проведення яких ґрунтовно готувалися. Так, 31 грудня 1945 р. Секретар ЦК КП(б)У М. Хрущов у своєму листі до Й. Сталіна пропонує «рассредоточить часть войск Прикарпатского и Львовского военных округов в селах, пораженных украинско-немецкими националистами»¹²⁵. В результаті, як вже зазначалося, до 10 січня на території Станіславської області прибуло додатково 564 гарнізони по 20-30 осіб в кожному (орієнтовно 12 – 16 тис.), хоча питання чисельності військ залишається дискусійним. При чому, до Станіславської області, виходячи із заяви Т. Строкача на нараді радянсько-партійного активу області, була надіслана найбільша кількість бійців через незадовільні результати у політично-пропагандистській підготовці до виборів¹²⁶. Проте інші дані надає політуправління Прикарпатського військового округу про розміщення гарнізонів: «В селах размещено 894 гарнизона. Из них в Станиславской области – 342 гарнизона, в Тернопольской – 464...»¹²⁷. Для військових формувань, що прибували на територію західноукраїнських земель, у січні 1946 р. було видано спеціальні інструкції для роз'яснення особливостей завдань, що були пов'язані із проведенням виборів. Серед іншого, особовий склад органів державної безпеки намагалися переконати, що «бандеровцы являются немецко-фашистскими шпионами и террористами», які «...убивают

¹²⁵ Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / Відповідальний редактор професор Микола Кугутяк. Том. 2. Книга 2 (1945 – 1946). Івано-Франківськ: КПФ «ЛПК», 2010. С. 241

¹²⁶ Там само. С. 253

¹²⁷ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія / під ред. П. Потічного. Київ-Торонто: Видавництво «Літопис УПА», 2001. Т. 5: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля... С. 60

красноармейцев, офицеров, советский и партийный актив честных советских граждан...», а також переконати у лояльності місцевого населення¹²⁸.

Не зважаючи на всі підготовчі заходи із забезпечення правопорядку напередодні виборів, протягом січня 1946 р. партійне керівництво неодноразово висловлювало своє незадоволення діями обласного комітету в питаннях придушення повстанського руху. Так, у постанові бюро Станіславського обкому КП(б)У від 15 січня 1946 р. зазначалося, що причинами невдач у боротьбі з українським підпіллям є «слабление руководства работой по борьбе с бандитизмом со стороны ряда РК КП(б)У районов области» і «отсутствие нужного контакта и взаимосвязи в работе между областными управления НКГБ, НКВД ... и между райотделами ряда районов на местах». Так само наголошувалося на вкрай незадовільних результатах роботи з агентурою з боку оперуповноважених, на не ефективному використанні так званих «приманок» (так, «на 1 января с. г. (сего года) было проведено только 153 приманки, из которых 137 не дали результатов...») ¹²⁹. Відповідно до тексту дисертації Н. Розлуцького, 22 січня 1946 р. керівництву Станіславського обкому партії були оголошені догани та попередження, проте, вказуючи цю інформацію, автор посилається на джерело та номер сторінки, які не містять подібних даних¹³⁰. Проте ця інформація відповідає дійсності: «за плохое руководство подготовкой к выборам» догани були оголошені першому секретарю Станіславського обласного комітету М. Слоню та начальнику управління НКДБ в області О. Міхайлову¹³¹.

Найбільших розмахів в області під час «Великої блокади» досягло радянсько-українське протистояння саме у Станіславській окрузі ОУН. 8

¹²⁸ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія /під ред. П. Потічного. Київ-Торонто: Видавництво «Літопис УПА», 2001. Т. 5: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля... С. 53

¹²⁹ ЦДАГО. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 2960. Арк. 25—26

¹³⁰ Розлуцький Н. В. Боротьба радянського режиму ... С. 140

¹³¹ Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / Відповідальний редактор професор Микола Кугутяк. Том. 2. Книга 2 ... С. 265

січня курінь «Смертоносці» здійснив напад на с. Яворівка, під час якого було вбито 10 осіб з місцевого гарнізону, вже 12 січня було ліквідовано гарнізон с. Грабівка¹³². Проте 24 січня під обстріл радянських гармат потрапив курінь «Дзвони», в результаті чого загинуло 13 бійців, решта була змушена відступити до Чорного лісу¹³³. Решту часу до початку виборів (10 лютого) всі курені ТВ залишалися на своїх позиціях вздовж лісу.

Безпосередньо 10 лютого відділом «Чорні чорти» було здійснено обстріли дільниць у с. Старий Лисець, Гринівка, Нивочин¹³⁴. Подібна активність з боку підпілля викликала посилення розшукових операцій з боку радянських органів державної безпеки. Значних втрат зазнав курінь «Підкарпатський» (близько 40-а загиблих), а 24 лютого 1946 р. у сутичці з групою 215-го стрілецького полку ВВ НКВС між с. Глибоке та с. Грабівка було вбито першого командира ТВ «Чорний Ліс» В. Андрусюка («Грегіт», «Різун»)¹³⁵.

3.2. Реорганізація територіально-адміністративного поділу ОУН та УПА на території Станіславської області

1947 рік став важким випробуванням для функціонування Української Повстанської Армії та Організації Українських Націоналістів в цілому та їхніх окремих частин на території Станіславівської округи зокрема. Каральні заходи радянської окупаційної влади частково позбавляли провід Тактичного відтинку підтримки місцевого населення: насамперед, була здійснена спроба позбавити можливості поповнення особового складу за рахунок молоді, яку активно відправляли на навчання до шкіл фабрично-заводського навчання, переважно, до східних областей УРСР. Суттєвих втрат у підтримці серед місцевого населення повстанських рух зазнав й внаслідок

¹³² Мірчук П. Українська повстанська армія ... С. 144

¹³³ В рядах УПА. Збірка споминів бувших вояків Української Повстанської Армії / зредагували д-р Петро Мірчук і В. Давиденко. Нью-Йорк, 1957. С. 66

¹³⁴ Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / Відповідальний редактор професор Микола Кугутяк. Том. 2. Книга 2 ... С. 527

¹³⁵ Корецький Я., Ганцюк П. Командири відділів... С. 30

операцій по депортації, що проводилися протягом 1947 року з боку МГБ-МВД (найвідомішою серед яких є операція «Захід», про яку більш детально зазначатимемо нижче)¹³⁶.

Так само серйозними були й втрати серед командування ОУН в цей час. В тому числі, в січні 1947 року гине керівник служби безпеки ОУН М. Арсенич («Григор», «Березовський»)¹³⁷. 29 червня того ж року поблизу с. Бишів Станіславського повіту загинув крайовий референт служби безпеки Подільського краю М. Вовк («Єфрем», «Корнило»)¹³⁸. А вже 3 серпня гине провідник Карпатського крайового проводу ОУН Василь-Сидір «Шелест»¹³⁹. Сумарно протягом 1947 року загинуло понад 20 членів крайового проводу Карпатського краю¹⁴⁰.

Подібна кадрова ситуація поставило перед керівництвом УПА питання щодо подальшої реорганізації організаційно-територіального поділу, в тому числі, й у Карпатському краї. Одразу варто відзначити, що Тактичні відтинки УПА адміністративно повністю співвідносилися з округами ОУН (отже, Станіславівська округа ОУН відповідала ТВ-22 УПА «Чорний Ліс» (Станіславівський)). Замість восьми військових округ УПА, що існували на кінець 1944 року, у 1947 році формують 5 військових округ (ВО-5 «Маківка», ВО-7 «Сучава» та ВО-8 «Срібна» увійшли до складу ВО-4 «Говерла»), кожна з яких обов'язково мала відповідати новоутвореним краям ОУН (Тактичний відтинок УПА «Чорний Ліс» входив до складу ВО-4 «Говерла», яка територіально відповідала Карпатському краю ОУН, а командир військової округи одночасно займав пост військового референта Карпатського

¹³⁶ Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40-50-х рр. ХХ ст. Львів: ЛДУ ім. Івана Франка, 2000. С. 273

¹³⁷ ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 47. Арк. 114.

¹³⁸ Содоль П. Українська повстанська армія: історія нескорених. – К.: Центр досліджень визвольного руху Служба безпеки України Український інститут національної пам'яті, 2008. С. 64.

¹³⁹ Там само. С. 65.

¹⁴⁰ Ільницький В. Організаційно-територіальний поділ Карпатського краю ОУН (1945-1954) // Український визвольний рух. 2013. №18. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Центр дослідження визвольного руху, 2013. С. 122.

крайового проводу ОУН)¹⁴¹.

Нова адміністративно-територіальна структура була організована на основі попередніх територіальних одиниць. Так, Станиславівська область ОУН складала основу Карпатського краю ОУН. Повіти та райони давали кадри для керівництва надрайонів та районів. Останні з вересня 1947 року починають відповідати офіційним радянським адміністративно-територіальним одиницям. Найнижчою ланкою в організаційно-територіальному поділі краю була станиця, яка територіально відповідала одному (в окремих випадках, двом-трьом) населеним пунктам. Декілька станиць (точна кількість станиць залежала від чисельності членів та симпатиків) формували куш. Кожний район включав до себе від двох до шести кушів (Станиславівський район в 1947 році налічував 5 кушів)¹⁴².

Станиславівська округа ОУН складалася із трьох надрайонів: Станиславівського, Надвірнянського та Тлумацького. Станиславівський надрайон включав в себе Богородчанський, Галицький, Лисецький та Станиславівський райони¹⁴³. На основі кожного району формувалася власний курінь тактичного відтинку. Нижче наводжу співвідношення районів Станиславівського надрайону та куренів Тактичного відтинку «Чорний Ліс»:

- 1) Станиславівський район – курінь «Підкарпатський»;
- 2) Галицький – курінь «Дзвони»;
- 3) Богородчанський – курінь «Сивуля»;
- 4) Лисецький – курінь «Бескид»¹⁴⁴.

3.3. Жовтнева операція «Захід» по депортації родин бійців Тактичного відтинку «Чорний ліс»

¹⁴¹ Содоль П. Українська Повстанча армія 1943-1949. Довідник другий... С. 53.

¹⁴² Веденєєв Д. Двобій без компромісів. Протиборство спец розділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945 – 1980-ті роки. Київ: К.І.С., 2007. С. 218.

¹⁴³ Ільницький В. Організаційно-територіальний поділ Карпатського краю ОУН (1945-1954) // Український визвольний рух. 2013. №18. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Центр дослідження визвольного руху, 2013. С. 132.

¹⁴⁴ Зварчук Н. Боротьба радянського режиму з національно-визвольним рухом на Станиславщині в другій половині 1940-х років. Дрогобицький краєзнавчий збірник. 2015. Вип. Спец.вип.2. С. 270.

Ще з кінця літа починається активна підготовка до проведення масової операції по депортації частини населення західноукраїнських земель для позбавлення українського національно-визвольного руху підтримки з боку місцевого населення. 22 серпня 1947 року виходить Наказ Міністра Державної Безпеки СРСР №00430 «О выселении семей осужденных, убитых и находящихся на нелегальном положении активных националистов и бандитов с территории Западных областей Украины». Серед іншого, передбачалося

дополнительно выделить и направить в распоряжение Министра Государственной Безопасности УССР генерал-лейтенанта Савченко: 24 мотострелковый полк; 2 батальона 260 стрелкового полка 5-й дивизии; 26-й стрелковый полк 4-й дивизии; батальон 284-го стрелкового полка 7-й дивизии; 2 батальона 8-го мотострелкового полка; 2 батальона 13-го мотострелкового полка и Саратовское училище войск МГБ». Передбачалося, що зазначені вище військові з'єднання мають прибути на українські землі не пізніше 5 жовтня 1947 року, а проведення самої операції було заплановано на період між 10 та 20 жовтня, із забезпеченням конспірації «всех проводимых подготовительных мероприятий»¹⁴⁵.

Протягом двох наступних місяців йшла активна підготовка до проведення операції, в тому числі, на території Станіславської області. У доповідній записці Станіславського обласного комітету КП(б)У «О результатах операции по выселению семей активных участников оуновского подполья и бандитов из Станиславской области» від 14 грудня 1947 року відзначалося, що «операция разрабатывалась районными отделами МГБ с участием первых секретарей Райкомов КП(б)У. Органы МГБ, совместно с прикомандированным оперативным составом МГБ-МВД и «Смерш» (підрозділ контрозвідки Народного комісаріату оборони СРСР, скорочено від аббревіатури «Смерть шпионам!») із других областей, заранее развернули подготовку к предстоящей операции, проводя её в строгой конспирации. Уточнялось расположение бандитских домов, фактический состав семей, их местопребывания и друг. <...>¹⁴⁶

¹⁴⁵ Бажан О. Операція «Захід»: до 75-річчя депортації населення Західної України у віддалені райони СРСР. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*: Зб. ст. Київ, 2013. Вип. 18. С. 341

¹⁴⁶ ЦДАГО. Ф. 1. Оп 23. Спр. 4963. Арк. 65.

Під час підготовки до проведення операції щодо насильницького виселення виходить Постанова Ради Міністрів Української РСР і Центрального Комітету КП(б)У «О порядке использования земель и имущества, оставляемых после выселения семей националистов и бандитов» від 15 жовтня 1947 року. Серед іншого, відзначалося, що все майно, яке мало залишитися внаслідок примусового виселення родин членів підпілля, підлягало занесенню до спеціальних актів (пункт 4) та мало бути оцінено (пункт 5) на основі пропозицій районних виконавчих комітетів та районних комітетів КП(б)У (пункт 6), а пізніше (протягом десятиденного терміну з моменту укладання акту) – передано на баланси колгоспів та МТС за умови сплати оціночної вартості протягом терміну від 3-х до 5-и років. Для захисту вилученого майна від Міністра внутрішніх справ УРСР Т. Строкача вимагалось призначити комендантів, а також осіб, які мали приглядати за особами, що охороняли майно. Обласні виконавчі комітети та обласні комітети КП(б)У були зобов'язані надати повний звіт про облік вилученого майна та його використання до 5 листопада 1947 року¹⁴⁷. Перший звіт про стан виконання Постанови від 15 жовтня 1947 року у Станіславській області (разом із оперативної інформацією по інших областях) надходить до Центрального комітету КП(б)У зранку 23 жовтня 1947 року, в якому відзначається, що все майно описано, а «окончательные учетные данные по имуществу будут уточнены 23 октября. Скот стягивается в районные центры и передается в Райпотребсоюзы»¹⁴⁸. Проте в оперативному зведенні по обліку майна станом на 27 жовтня по Станіславській області взагалі та по Надвірнянському, Тисменицькому, Тлумацькому, Богородчанському та Станіславському районах зокрема не надано жодної інформації стосовно кількості вилученої молоді великої рогатої худоби, волів, птахів, вуликів; обсягів вилученої пшениці, ячменю, проса, вівса та картоплі; кількості вилучених возів, рядових сіялок, плугів, борони; навіть загальної кількості

¹⁴⁷ Там само. - Арк. 14—17.

¹⁴⁸ Там само. – Арк. 13.

вилучених будинків та господарських споруд¹⁴⁹. Наявна інформація ставить під сумнів достовірність даних, що надавалися у звіті від 23 жовтня 1947 року.

Операція розпочалася о 6 ранку 21 жовтня 1947 року. Згідно плану обласного управління МДБ, зі Станіславської області планувалося виселити «4500 бандитских семей в составе 13.941 человек», проте на момент кінця операції із «задекларованих» було депортовано 3826 родин у складі 10.702 особи. Кількісний склад виселених родин доповнили ще 749 родин, що перебували у так званому «резерве» (маються на увазі родини, яких «підозрювали» у співпраці з повстанським рухом). Сумарно зі Станіславської області в рамках операції «Захід» депортовано 4575 родин у складі 12.476 осіб¹⁵⁰.

Достатньо оригінально тодішній Секретар Станіславського обласного комітету КП(б)У М. Слонь намагався пояснити причини масового укриття населення від депортації. На його думку, провина за обізнаність населення щодо майбутнього виселення (яке згідно всіх наказів та постанов мало готуватися в умовах «суворої конспірації») лежить на ... радянській репресивній системі порядку оформлення документів та техніки підготовки до проведення примусових виселень, що не змінювалася протягом останніх років¹⁵¹.

Проте, незважаючи на обізнаність місцевого населення щодо майбутньої операції, свідчень щодо організованого супротиву з боку бійців УПА на території функціонування Тактичного відтинку «Чорний Ліс», принаймні у офіційних радянських документах, не зустрічаємо. У звіті з'являються згадки про поодинокі засідки у Рогатинському, Косівському, Жаб'євському та Коломийському районах області, що не належать до територіальних меж дослідження.

Особливий інтерес викликає частина звіту під назвою «Отношение

¹⁴⁹ Там само. – Арк. 27—28.

¹⁵⁰ Там само. – Арк. 66.

¹⁵¹ Там само. – Арк. 67.

населения к данной операции и обстановка в области». Обласний комітет КП(б)У підсумовує ставлення місцевого населення до депортації своїх колишніх сусідів наступними словами: «Проведенное мероприятие по выселению бандитских семей расценивается значительной частью населения как необходимая и своевременная мера, направленная к укреплению органов Советской власти, **укрепление общественной безопасности и общественного порядка**»¹⁵². Найпоширеніші тези, які зустрічаються у нібито «промовах» місцевих мешканців:

1) «Так им и надо за те муки, которые мы пережили от бандитов» (Степан Вовчук, с. Тисмениця Тисменицького району)¹⁵³;

2) «Правильно делают, что выселяют... но, жаль, что не всех. Если бы вывезли все такие семьи, то некому было бы оказывать помощь бандитам продуктами и они явились бы с повинной» (Йосиф Перчинський, с. Височанка, Галицького району)¹⁵⁴.

Проте аналіз матеріалів народних судів Богородчанського, Отинянського, Тисменицького, Тлумацького та Яремчанського районів Станіславської області демонструє трохи інші мотиви «радощів» місцевих мешканців щодо депортації окремих родин. Так, якщо протягом січня-жовтня 1947 року народний суд в Тисменицькому районі Станіславської області виніс 21 звинувачувальний вирок «за хищение государственного имущества», то протягом першої половини 1948 року кількість кримінальних справ за подібним звинуваченням зросла до 97¹⁵⁵. До того ж, суттєво збільшилася кількість цивільних справ «об установлении права на собственность дома» - з 15 протягом січня-жовтня 1947 року до 74 протягом січня-жовтня 1948 року¹⁵⁶. Аналогічна ситуація у Тлумацькому районі: якщо протягом червня-листопада 1947 року «за хищение...» покарано 8 осіб, то

¹⁵² ЦДАГО. Ф. 1. Опис 23. Спр. 4963. Арк. 69.

¹⁵³ Там само. Арк. 71.

¹⁵⁴ Там само. Арк. 70.

¹⁵⁵ Державний архів Івано-Франківської області(ДАІФО). Ф. Р-18. Опис 1. Арк. 285—352.

¹⁵⁶ Там само. Арк. 421—465.

протягом лише лютого-березня 1948 року винесено 46 подібних звинувачувальних вироків¹⁵⁷. Ситуація в Яремчанському районі майже ідентична: 13 вироків «за хищення...» протягом всього 1947 року проти 59 аналогічних вироків за першу половину 1948 року¹⁵⁸. Отже, можна зробити припущення, що загальне позитивне ставлення з боку окремих категорій населення Станіславщини, що пропагує радянська документація, було викликано не ідеологічними, а меркантильними мотивами.

Проведення операції сильно вдарило по позиціях УПА на території Станіславського округу ОУН. Вже протягом третьої декади жовтня 1947 року, згідно звіту Станіславського обласного комітету, повністю ліквідована сотня Петра Мулика «Шаблі» у Тлумацькому районі (так само вбито заступника «Шаблі» Івана Сильковського «Бурлака»), районний провід ОУН в Жаб'євському районі¹⁵⁹, а протягом наступного місяця, до 20 листопада 1947 року, ліквідовано 84 бійця УПА, заарештовано 55 осіб (в тому числі, заступник керівника обласного проводу ОУН в м. Станіславі «Топир»)¹⁶⁰.

Одним з найвагоміших наслідків проведення операції «Захід» є суттєве скорочення документообігу у системі СБ ОУН. Так, за період з жовтня 1947 до березня 1948 року зберіглося лише два короткі звіти та одне звернення до громадян. В той же час, не зустрічаємо у документах за аналогічний період жодного повного звіту щодо дій УПА на території окремих районів Станіславської області, жодного наказу про нагородження та/або підвищення звання бійців Тактичного відтинку «Чорний Ліс». Повністю відсутні й списки заарештованих та звільнених СБ ОУН осіб протягом зазначеного відрізка часу. Для проведення аналогії: за період з жовтня 1946 до березня 1947 років зберіглося шість коротких та три повних звіти СБ Станіславської округи ОУН, два накази про нагородження бійців Тактичного відтинку «Чорний Ліс» та одна обширна картотека з переліком

¹⁵⁷ ДАІФО. Ф. Р-1492. Опис 1. Арк. 32-41.

¹⁵⁸ ДАІФО. Ф. Р-1537. Опис 1. Арк. 56-70.

¹⁵⁹ ЦДАГО.Ф. 1. Опис 23. Спр. 4963. Арк. 137-138.

¹⁶⁰ Там само. Арк. 156-157.

осіб, проти яких проводилися слідчі дії з боку СБ за підозрою у співпраці з радянською адміністрацією та органами безпеки.

Після проведення операції «Захід» і до припинення масштабних військових дій на території Станиславівської округи ОУН (до початку 1951 року) суттєво скорочується й внутрішнє офіційне та особисте листування між куріннями, районними та надрайонними округами ОУН, референтами СБ тощо. Це пояснюється декількома причинами: по-перше, суттєве скорочення особового складу підпільного руху в регіоні, по-друге, послаблення підтримки з боку залишків місцевого населення, в результаті чого значно ускладнюється процес транспортування документів між осередками, а поступове зростання чисельності загиблих серед складу референтів СБ, районних та надрайонних структур ОУН з одночасним процесом посилення та поповнення лав радянських органів безпеки, відповідно, збільшення кількості антиукраїнських каральних операцій, що спостерігається з січня-лютого 1948 року, в свою чергу, призвело до:

- 1) Скорочення чисельності видання підпільної документації протягом 1948-1951 рр;
- 2) Потенційного знищення частини матеріалів СБ ОУН.

ВИСНОВКИ

Українські національно-визвольні змагання 1940 – 1950-х років стали черговим, але вкрай важливим етапом в історії українського державного будівництва. Несприйняття населенням Станіславщини спочатку російської імперської влади в 1914 – 1916 рр., а пізніше радянської соціалістичної – на початку Другої світової війни ні на ідеологічному, ні на політичному, ні на соціально-культурному рівнях призвело до розгортання озброєного супротиву встановлення тоталітарного режиму в регіоні.

Ідеологічні суперечності розпочалися ще у другій половині ХІХ ст. з публічного невизнання у російському історико-філософському та політичному середовищі права слов'янських народів на самовизначення та пропагування нарративу на основі російського панславізму, прагнення реалізації якого, в тому числі, підштовхувало Російську імперію до активної позиції у розв'язуванні та підтримуванні Першої світової війни на Східному фронті. Перша російська окупація західноукраїнських земель та шовіністичні заходи імперської адміністрації, з огляду на більш лояльну національну політику Австро-Угорщини другої половини ХІХ – початку ХХ ст., сформували яскравий образ «російськомовного ворога» в колективній свідомості населення регіону. Поява легіону Українських січових стрільців та Української Галицької армії було проявом готовності захищати свої землі від окупаційних сил в разі необхідності, а своєю пропагандистською діяльністю представники українських націоналістичних організацій в 1930-і рр. намагалися ще більш милітаризувати та радикалізувати настрої населення західноукраїнських земель взагалі і Станіславщини зокрема по відношенню до будь-якого окупаційного режиму.

Радянська політика 1939-1941 рр., а також несприйняття нацистською адміністрацією ідеї відновлення української держави актуалізувало питання побудови національних визвольних збройних сил, а німецький антигуманний «новий порядок» підштовхнув до формування потужного повстанського

руху, що протягом першої половини 1943 р. остаточно отримав форму чітко структурованих національних збройних сил під назвою «Українська Повстанська Армія».

Умови підпільної діяльності та розташування суттєвих окупаційних військових контингентів на території західноукраїнських земель спонукало до встановлення чіткого військово-адміністративного поділу регіону. Наприкінці 1944 – на початку 1945 рр. військові з'єднання центральних районів Станіславської області об'єднуються в єдину військову одиницю – ТВ «Чорний Ліс», що до кінця організованого повстанського супротиву залишався одним з найбільш чисельних (отже, одним з найбільш структурно розгалужених) та боєздатних військових формувань, через лави якого протягом 1945 – 1951 рр. пройшло понад 4500 тис. бійців. Проте тотальна перевага радянських збройних у сил у так званому «адміністративному ресурсі», джерелах поповнення особового складу органів державної безпеки, а також продовження репресивної політики по відношенню до населення західноукраїнських земель (депортації, ув'язнення, побиття тощо) та більшовицька пропаганда сприяли поступовому позбавленню підтримки українських повстанців з боку місцевого населення, а, починаючи з 1949 р., брак одягу, продовольства та ліків спонукали бійців масово складати зброю та виходити з підпілля, таким чином прирікаючи на смерть збройний боротьбу за відновлення Української держави на теренах Станіславщини.

Протягом другої половини ХХ ст. український національно-визвольний рух був суттєво демонізований. В радянських офіційних документах регулярно по відношенню до найменування цього руху застосовували поняття «україно-німецький націоналістичний», «фашистський», «бандитський» тощо, продукуючи антиукраїнський наратив та поширюючи його серед широких мас українського народу, суттєво вплинувши на стан сучасної суспільно-політичної думки в Україні. І тільки зі здобуттям незалежності та відкриттям архівів колишніх радянських органів державної безпеки ми отримали змогу комплексно та науково дослідити одну з

найбільш кривавих сторінок української історії. Сьогодні ця тема є вкрай актуальною, адже наразі триває новий етап відстоювання існування Української держави перед обличчям того ж ворога, з тією ж ідеологією, що і 75 років тому!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Джерела

1.1. Неопубліковані джерела

1. ГДА СБУ. Ф.13. Спр. 376. Т. 47 (Процедурні вказівки присвоєння звань та підвищень Членів ОУН, 07.10.1946);
2. ГДА СБУ. Ф.13. Спр. 376. Т. 47 (Проект листів до номінації та відзначень, квітень 1948);
3. ГДА СБУ. Ф.13. Спр. 376. Т. 47 (Причинки по смерті сл. п. дд. Митара-Йордана та Дениса /уривок записки/, квітень 1949);
4. ГДА СБУ. Ф.13. Спр. 376. Т. 49 (Організація служби безпеки, вступ, рік не вказано)
5. ГДА СБУ. Ф.13. Спр. 376. Т. 49 (Короткий огляд організації служби безпеки в ССРСР, рік не вказано);
6. ГДА СБУ. Ф.13. Спр. 376. Т. 49 (Організація міліції в ССРСР, рік не вказано);
7. ГДА СБУ. Ф.13. Спр. 376. Т. 49 (Інструкція з організації Української Поліції, вересень 1949);
8. ГДА СБУ. Ф.13. Спр. 376. Т. 49 (Вимоги до кандидатів в СБ та до ведення справ, грудень 1944);
9. ГДА СБУ. Ф.13. Спр. 376. Т. 49 (Контррозвідочна та розвідочна праця /міркування/, рік не вказано);
10. ГДА СБУ. Ф.13. Спр. 376. Т. 49 (Розвідка, її цілі, розвиток та поділ, березень 1945);
11. ГДА СБУ. Ф.13. Спр. 376. Т. 49 (Завдання розвідки, 4. 12. 1944);
12. ГДА СБУ. Ф.13. Спр. 376. Т. 49 (Завваги до ведення слідства, грудень 1949);
13. ЦДАГО. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 2960 (Постановление бюро Станиславского обкома КП(б)У «О недостатках в работе по ликвидации украинско-

немецких націоналістів и оуновского подполья в области», 15.01.1946);

14. ЦДАГО. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 5681 (Список районів и в них населених пунктів, найбільше поражених оуновским бандитизмом, 6 грудня 1949);

1.2. Опубліковані джерела

1. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917 – 1953 рр.: суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: у 2-х кн. Київ: Либідь – Військо Запорізьке, 1994. Кн. 2. 684 с.
2. В рядах УПА. Збірка споминів бувших вояків Української Повстанської Армії / зредагували д-р Петро Мірчук і В. Давиденко. Нью-Йорк, 1957. 352 с.
3. «Грім». Полковник УПА Микола Твердохліб. Спогади і матеріали / упоряд. Р. Грицьків. Торонто – Львів: Видавництво «Літопис УПА», 2008. Кн. 5 (серія «Події і люди»). 128 с.
4. Літопис Української Повстанської Армії /під ред. Є. Штендера. Торонто-Київ: Видавництво Літопис УПА, 1978. Т.3: Чорний Ліс: видання команди Станіславівського тактичного відтинка УПА, 1947-1950. 272 с.
5. Літопис Української Повстанської Армії /під ред. Є. Штендера. Торонто-Київ: Видавництво «Літопис УПА», 1989. Т.4: Чорний Ліс: видання команди Станіславівського тактичного відтинка УПА, 1948-1950. 288 с.
6. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія /під ред. П. Потічного. Київ-Торонто: Видавництво «Літопис УПА», 2001. Т. 3: Директивні документи ЦК Компартії України 1943-1959. 652 с.
7. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія /під ред. П. Потічного. Київ-Торонто: Видавництво «Літопис УПА», 2002. Т. 4: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні

- документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ (1943-1959). Книга 1: 1943-1945. 597 с.
8. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія /під ред. П. Потічного. Київ-Торонто: Видавництво «Літопис УПА», 2002. Т. 5: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ (1943-1959). Книга 2: 1946-1947. 574 с.
 9. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. /під ред. П. Потічного. Київ-Торонто: Видавництво «Літопис УПА», 2003. Т. 6: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ (1943-1959). Книга 3: 1948. 523 с.
 10. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. /під ред. П. Потічного. Київ-Торонто: Видавництво «Літопис УПА», 2003. Т. 7: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ (1943-1959). Книга 4: 1949-1959. 716 с.
 11. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. /під ред. П. Потічного. Київ-Торонто: Видавництво «Літопис УПА», 1992. Т. 19: Карпатська група УПА «Говерла». Спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру. Книга 2. 357 с.
 12. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. /під ред. П. Потічного. Київ-Торонто: Видавництво «Літопис УПА», 2013. Т. 22: Станіславівська округа ОУН: документи та матеріали 1945-1951. 1376 с.
 13. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. /під ред. П. Потічного. Київ-Торонто: Видавництво «Літопис УПА», 2013. Т. 22: Станіславівська округа ОУН: документи та матеріали 1945-1951. 1376 с.

14. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. /під ред. П. Потічного. Київ-Торонто: Видавництво «Літопис УПА», 2018. Т. 28: Станиславівська округа ОУН: документи і матеріали референтури СБ 1945-1951. Книга 1 (1945-1946). 792 с.
15. Лубянка: Органи ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ. 1917-1991 / ред. А. И Кокурин. Москва: «Материк», 2003. 768 с.
16. Мірчук П. Українська Повстанська Армія. 1942 – 1952. Документи і матеріали. Мюнхен, 1953. 320 с.
17. Оглашению подлежит: СССР – Германия. 1939–1941: Документы и материалы / сост. Ю. Фельштинский. Москва: Терра – Книжный клуб, 2004. 400 с.
18. ОУН і УПА в 1943 році: документи / упоряд. О. Веселова, В. Дзьобак та ін.. Київ: Інститут історії НАН України, 2008. 347 с.
19. Радянські органи державної безпеки у 1939 – червні 1941 рр. Документи ГДА СБУ / ред. кол.: Г. Боряк, В. Даниленко та ін. Київ: видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 1310 с.
20. Сергійчук В. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944-1953 рр.: нові документи та матеріали. Київ: Дніпро, 1998. 941 с.
21. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / Відповідальний редактор професор Микола Кугутяк. Том. 2. Книга 2 (1945 – 1946). Івано-Франківськ: КПФ «ЛПК», 2010. 696 с.
22. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / Відповідальний редактор професор Микола Кугутяк. Том 2. Книга 3 (1947 – 1957 рр.). Івано-Франківськ: КПФ «ЛПК», 2011. 768 с.
23. ЧК-ГПУ-НКВД в Україні: особи, факти, документи / Ю. Шаповал та ін. Київ: «Абрис», 1997. 608 с.

2. Література

2.1. Монографії, збірки статей, брошури, тези конференцій

1. Андрухів І., Француз А. Правда історії. Станіславщина в умовах терору та репресій: 1939-1959 роки, історико-правовий аспект. Документи і матеріали. Івано-Франківськ: «Нова зоря», 2008. 448 с.
2. Андрухів І., Француз А. Станіславщина: двадцять буремних літ (1939—1959). Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. Рівне—Івано-Франківськ: Таля, 2001. 335 с.
3. Бабій В., Пронь В. Лесівка – перлина Чорного лісу: Історико-культурний збірник. Івано-Франківськ, 2002. 68 с.
4. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. У 2-х кн. Київ: Либідь, 1994. Кн. 1. 432 с.
5. Веденєєв Д. Двобій без компромісів. Протиборство спец розділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945 – 1980-ті роки. Київ: К.І.С., 2007. 568 с.
6. Веденєєв Д., Биструхін Г. Меч і тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА. 1920 – 1945. Київ: Генеза, 2006. 408 с.
7. Говард М. Війна в європейській історії. Київ: Мегатайп, 2000. 166 с.
8. Ільницький В. Провід ОУН Карпатського краю. Торонто—Львів: Літопис УПА, 2012. Кн. 21 (серія «Події і люди»). 128 с.
9. Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945—1954). Дрогобич: Посвіт, 2016. 696 с.
10. Кентій А. Збройний чин українських націоналістів. 1920-1956. Історико-архівні нариси. Київ, 2005. Т. 1: Від Української військової організації до Організації Українських Націоналістів. 1920-1942. 332 с.
11. Кентій А. Збройний чин українських націоналістів. 1920-1956. Історико-архівні нариси. Київ, 2008. Т. 2: Українська повстанська армія та збройне підпілля Організації українських націоналістів. 1942-1956. 415 с.

12. Кентій А. Нариси історії Організації Українських Націоналістів (1929 – 1941 рр.). Київ: Інститут історії України НАН України, 1998. 200 с.
13. Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40-50-х рр. ХХ ст. Львів: ЛДУ ім. Івана Франка, 2000. 463 с.
14. Коретчук Я., Ганцюк П. Командири відділів ТВ 22 УПА «Чорний Ліс». Торонто—Львів: Літопис УПА, 2011. Кн. 27. 112 с. (Літопис УПА. Серія «Події і люди»).
15. Ленартович О. Український національно-визвольний рух на Волині в роки Другої світової війни. Луцьк: редакційно-видавничий відділ «Вежа» Волинського національного університету ім. Л. Українки, 2011. 477 с.
16. Литвин М. Історія галицького стрілецтва. Львів: Каменяр, 1991. 200 с.
17. Мельник Петро [сотник УПА П. Хмара]. В огні повстання. УПА на відтинку Чорного Лісу (1943-1945). Перша частина / [упоряд. Степан Лесів, Ярослав Коретчук]. Калуш: Карпатський акцент, 2014. 272 с.
18. Мірчук П. Нарис історії ОУН / ред. С. Ленкваського. Мюнхен-Лондон-Нью-Йорк: Українське видавництво, 1968. Т. 1: 1920-1939. 640 с.
19. Патер І. Союз визволення України: проблеми державності і соборності / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2000. 346 с.
20. Патриляк І. Перемога або смерть: український визвольний рух у 1939-1960 рр. Київ: «Наш формат», 2013. 512 с.
21. Проект «Україна». Галичина та Волинь у складі міжвоєнної Польщі / В. Вісин та інші. Харків: Фоліо, 2017. 444 с.
22. Содоль П. Українська Повстанча Армія 1943—1949. Довідник. НьюЙорк: Пролог, 1994. 199 с.
23. Содоль П. Українська Повстанча Армія 1943—1949. Довідник другий. Нью-Йорк: Пролог, 1995. 294 с.

24. Содоль П. Українська повстанська армія: історія нескорених. – К.: Центр досліджень визвольного руху Служба безпеки України Український інститут національної пам'яті, 2008. 352 с.
25. Савчин Г. Система виконання покарань у західних областях України в період 1944 – 1953 рр. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016. 200 с.
26. Стецишин О. Бандерівський інтернаціонал. Грузини, росіяни, євреї.../ Центр Дослідження визвольного руху. Львів: Часопис, 2015. 328 с.
27. Шанковський Л. Українська Повстанська Армія // Історія українського війська / Гриневич В. та ін. Львів: Видавництво «Світ», 1996. С. 482—696.

2.2. Статті

1. Андрухів І., Любінець І. Боротьба органів радянської влади проти збройних формувань ОУН та УПА на теренах Станіславської (ІваноФранківської) області в 40-50-х роках ХХ ст. *Інтелігенція і влада. Громадсько-політичний науковий збірник. Серія: історія.* Одеса: Астропринт, 2008. Вип. 11. С. 119—133.
2. Бажан О. Операція «Захід»: до 75-річчя депортації населення Західної України у віддалені райони СРСР. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика:* Зб. ст. Київ, 2013. Вип. 18. С. 338—349
3. Баран В. Діяльність органів НКВС на Волині і в Східній Галичині: вересень – грудень 1939 р. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, 2017. №29. С. 175—183
4. Бутковський І. Організаційна структура УПА. *До зброї. Журнал української військово-політичної думки.* 1954. Вип. 24 (37). Вересень. С. 1—8.
5. Гриневич В. А. Червона армія у війнах і військових конфліктах 1939 – 1940 рр.: військово-політичні, ідеологічні та соціально-психологічні

- аспекти. *Проблеми історії України: факти, судження, пошук: міжвід. зб. наук пр.*, 2003. №10. С. 340—372
6. Ільницький В. Функціонування Служби Безпеки в Карпатському краї ОУН (1945 – 1954). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2014. №24. С. 293—315
 7. Жив'юк А. Керівники органів НКВД-НКГБ (МВД-МГБ) західних областей УРСР: кількісні та якісні характеристики (1944-1953 рр.). *З архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ*. 2014. №1. С. 29—52
 8. Зварчук Н. Боротьба радянського режиму з національно-визвольним рухом на Станиславщині в другій половині 1940-х років. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2015. Вип. Спец.вип.2. С. 269—276
 9. Кульгавець Х. Винищувальні батальйони та групи охорони громадського порядку у боротьбі з націоналістичним підпіллям у західних областях УРСР (1944-1950 рр.). *Форум права*. 2009. № 3. С. 373—382.
 10. Марчук І. Ліквідація радянськими карально-репресивними органами Карпатського крайового проводу ОУН (1945-1954). *Український націоналізм: історія та ідеї. Науковий збірник* / ред. Олег Баган. Дрогобич: Посвіт, 2009. Вип. I. С. 50—60.
 11. Мороз В. Боївка Служби безпеки. *Енциклопедія історії України: у 10 т.* / редкол.: В. А. Смолій та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2003. С. 323
 12. Окіпнюк В. Комплектування кадрового складу органів державної безпеки в Україні в період панування тоталітарного режиму (1929-1953). *Часопис Київського університету права*. 2019. №4. С. 38—39
 13. Олійник О. Історико-правовий аналіз діяльності органів внутрішніх справ УРСР у 30-і роки ХХ ст. *Форум права*. 2011. №1. С.727—731

14. Патриляк І. Військова конференція ОУН (Б) 1942 р. і розробка планів зі створення українських збройних сил. *З архівів ВУЧК – ГПУ – НКВД – КГБ*. Київ, 2008. №1-2. С. 484—511
15. Платонова Н. Депортація населення західноукраїнських областей у 1948–1950 рр. *Студії з архівної справи та документознавства*. Київ, 2003. Т. 9. С. 143—146
16. Розлуцький Н. Боротьба радянського режиму з націоналістичним підпіллям у Богородчанському районі впродовж 1944 – 1951 рр. за документами Станіславському ОК КП(б)У та Богородчанського РК КП(б)У. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. Івано-Франківськ, 2012. Вип. 21. С. 206—213.
17. Розлуцький Н. Географічні аспекти військових дій УПА на території Станіславської області. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. Івано-Франківськ, 2012. Вип. 22. С. 182—191.
18. Сорока Ю. Населення Західної України у 1939 – 1941: депортації, заслання, вислання. *Етнічна історія народів Європи*, 2001. №12. С. 16—20.
19. Стародубець Г. Повстанське запілля в умовах «великої блокади». *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки. Історичні науки*. Луцьк, 2009. С. 217—223
20. Стасюк О. Критика радянської виборчої системи ідеологами і публіцистами ОУН. *Вісник Львівського університету. Секція історична*. 2017, №53. С. 424—435.
21. Томин Ю. Організаційна структура Української Повстанської Армії. *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурнопросвітній краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2008. № 14. С. 282—291.

2.3 Автореферати дисертацій

1. Безносюк О. П. Діяльність винищувальних батальйонів та груп охорони громадського порядку на Прикарпатті в 1944-1954 рр.:

автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук : 07.00.01 «Історія України». Переяслав-Хмельницький, 2008. 20 с.

3. Довідкові (бібліографічні) видання, енциклопедії, словники

1. Архівні установи України: Довідник / Держкомархів України; Редкол.: Г. В. Боряк та ін. Київ, 2005. Т. 1: Державні архіви. 692 с.
2. Українська РСР: адміністративно-територіальний поділ на 1 січня 1946 р. / відп. ред. М. Попівський; Інформаційно-статистичний відділ при секретаріаті Президії Верховної Ради Української РСР. Київ: Українське видавництво політичної літератури, 1947. 1063 с.

4. Рукописи

4.1. Дисертації

1. Розлуцький Н. В. Боротьба радянського режиму проти українського визвольного руху на території Станіславської області (1944-1956): військовий аспект: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2018. 294 с.

5. Електронні ресурси

1. Бунин С. Войска НКВД в Великой Отечественной войне: в 3-х томах. Том 3: Войска НКВД в третий период Великой Отечественной войны и в советско-японской войне (1944-1945). URL: <https://rosguard.gov.ru/uploads/2019/05/3-tom-razvoroty.pdf> (дата звернення: 04.03.2021)

2. Грабовський С. Нація і зброя: український вимір I світової війни. URL: http://www.ji.lviv.ua/n75_texts/Naciya_i_zbroya_ukrainskyj_vymir.htm
(дата звернення 21.04.2021)
3. Данилевський М. Я. Восточный вопрос // Данилевський М. Я. Россия и Европа. URL: <http://vehi.net/danilevsky/rossiya/12.html> (дата звернення: 15.04.2021)
4. Десять заповідей УНП. URL: http://nbuviap.gov.ua/asambleya/10zap_unp_%201904.php (дата звернення: 16.04.2021)
5. Корнієнко А. Івано-Франківськ, Станіслав чи Станіславів? URL: <https://firtka.if.ua/blog/view/ivanofrankivsk-stanislav-ci-stanislaviv74404>
(дата звернення: 02.05.2021)
6. Меняйко А. Правовые основы подготовки кадров для выполнения боевых задач в тылу врага в годы Великой Отечественной войны. URL: https://www.elibrary.ru/download/elibrary_42827571_27849709.pdf
(дата звернення: 05.03.2021);
7. Патриляк І. «Українське питання» напередодні Другої світової війни. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2013/08/28/135252/> (дата звернення: 01.05.2021)
8. Постанови Великого збору Організації Українських Націоналістів (28 січня – 2 лютого 1929). URL: http://www.hainyzhnyk.in.ua/doc2/1929.kongres_oun.php (дата звернення: 25.04.2021)
9. «Про реорганізацію початкових і середніх шкіл на території західних областей України». URL: <https://uahistory.co/book/xrestomatia/612.html>
(дата відвідування: 05.05.2021)
10. «Про створення Львівської, Дрогобицької Волинської, Станіславської Тарнопольської і Рівненської областей в складі УРСР». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32-01#Text> (дата звернення: 03.05.2021)

11. Хорошева А. В. Творчество Н. Я. Данилевского в общественной мысли пореформенной России: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. URL: <http://www.hist.msu.ru/Science/Disser/Horosheva.pdf> (дата звернення 16.04.2021)
12. Яковлів А. Историчні традиції української державності. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=9594> (дата звернення: 27. 04. 2021)
13. Drugi powszechny spis ludności z dn. 9. XII. 1931 r. – województwo Stanisławowskie. URL: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/78/Woj.stanis%C5%82awowskie-Polska_spis_powszechny_1931.pdf (дата відвідування: 12. 05. 2021)

ДОДАТКИ

Додаток №1

Територіальні межі ТВ-22 «Чорний Ліс» (Станиславівський) протягом 1945 – 1951 рр.¹⁶¹

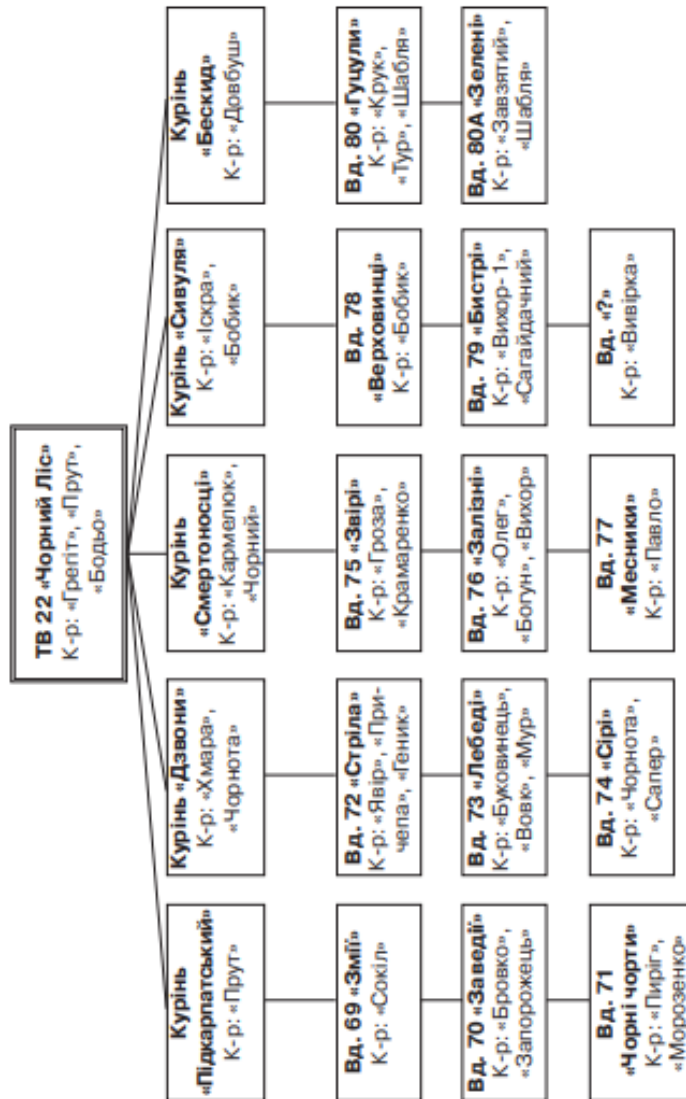

¹⁶¹ Літопис Української Повстанської Армії /під ред. Є. Штендера. Торонто-Київ: Видавництво Літопис УПА, 1978. Т.3: Чорний Ліс... С. 294

Структура ТВ-22 «Чорний Ліс» станом на момент створення

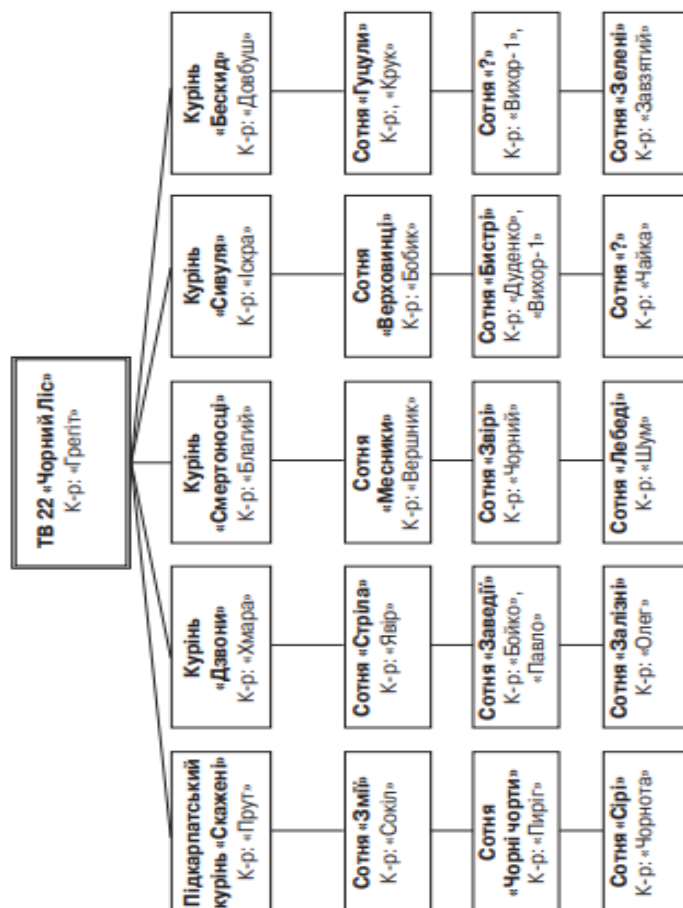
(січень

1945)¹⁶²

¹⁶² Коретчук Я., Ганцюк П. Командири відділів... С. 57

Структура ТВ-22 «Чорний Ліс» на травень 1945 – серпень 1947 рр¹⁶³

¹⁶³ Коретчук Я., Ганцюк П. Командири відділів... С. 60

Адміністративно-територіальний поділ Станиславівської округи ОУН
(1945 – 1951)¹⁶⁴

¹⁶⁴ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. /під ред. П. Потічного. Київ-Торонто: Видавництво «Літопис УПА», 2018. Т. 28: Станиславівська округа ОУН: документи і матеріали референтури СБ 1945-1951. Книга 1 (1945-1946). С. 604

